K.L. Zimmermann
C.J.M. Wijnen

Mededeling 549

STREEKPRODUKTEN MERGELLAND

November 1995

SIGN: L27-549
EX. NO: C
NLV:

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

STREEKPRODUKTEN MERGELLAND
Zimmermann, K.L. en C.J.M. Wijnen
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1995
Mededeling 549
ISBN 90-5242-319-9
86 p., tab., bijl.

Onderzoek in het kader van het ROM-project Mergelland naar de afzetmogelijkheden van milieuvriendelijke streekprodukten door de landbouw in Mergelland met het doel de landbouw een beter inkomensperspectief te bieden.

Met behulp van interviews bij verwerkende bedrijven, groothandelaren en detaillisten is voor de produkten granen, aardappelen, fruit, opengrondsgroenten, melk en rundvlees de mogelijkheid nagegaan de toegevoegde waarde te verhogen door het streekeigene in combinatie met milieuvriendelijkheid voorop te stellen. Voor de verschillende landbouwprodukten is het marktpotentieel, inclusief de mogelijke marktaandelen, beschreven en zijn de bijbehorende voorwaarden met betrekking tot kwaliteit, milieu, herkomst, prijs, distributie, ketenorganisatie, controle en promotie weergegeven. Verder is aangegeven welke landbouwprodukten het meest kansrijk zijn om de agrarische producenten in Mergelland een inkomensalternatief te bieden.

Mergelland/Zuid-Limburg/Land- en tuinbouw/Handel/Streekprodukt/Milieu/ROM-project

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Zimmermann, K.L.

Streekprodukten Mergelland / K.L. Zimmermann en
C.J.M. Wijnen. - Den Haag : Landbouw-Economisch Instituut
(LEI-DLO). - Tab. - (Mededeling / Landbouw-Economisch
Instituut (LEI-DLO) ; no. 549)
ISBN 90-5242-319-9
NUGI 835
Trefw.: landbouwprodukten / landbouw en milieu ;
Zuid-Limburg.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

		Blz.
WOORD VOORAF		5
SAMENVATTING		7
1.	INLEIDING	11
	1.1 Achtergrond	11
	1.2 Probleem- en doelstelling	12
	1.3 Aanpak	12
	1.4 Afbakening	14
	1.5 Indeling rapport	14
2.	THEORETISCHE ASPECTEN	16
	2.1 Consument	16
	2.2 Streekprodukten	17
	2.3 Milieuvriendelijke landbouwprodukten	18
	2.4 Conclusie	19
3.	DE HUIDIGE AFZETSTRUCTUUR VAN PRODUKTEN UIT MERGELLAND	20
	3.1 Inleiding	20
	3.2 Hard fruit	22
	3.3 Consumptieaardappelen	23
	3.4 Opengrondsgroenten	24
	3.5 Baktarwe	25
	3.6 Brouwgerst	26
	3.7 Melk en melkprodukten	27
	3.8 Rundvee en rundvlees	28
	3.9 Suikerbieten	29
	3.10 Conclusie	30
4.	MOGELIJKHEDEN VOOR DE AFZET VAN MERGELLAND-PRODUKTEN	32
	4.1 Inleiding	32
	4.2 Hard fruit	32
	4.2.1 Tafelfruit	32
	4.2.2 Industriefruit	37
	4.3 Tafelaardappelen en verse opengrondsgroenten	39
	4.3.1 Tafelaardappelen	39
	4.3.2 Verse opengrondsgroenten	42

Blz.

4.4 Granen 45
4.4.1 Baktarwe 45
4.4.2 Rogge 49
4.4.3 Brouwgerst 49
4.5 Melk en melkprodukten 51
4.6 Rundvlees 54
4.7 Conclusies 57

5. INTERPRETATIE VAN DE AFZETMOGELIJKHEDEN 59
5.1 Algemeen 59
5.1.1 Inleiding 59
5.1.2 Streekprodukt 59
5.1.3 Milieuvriendelijk 60
5.1.4 Ketenorganisatie 61
5.2 Produkten 61
5.2.1 Baktarwe: introductie van broodvarianten 62
5.2.2 Brouwgerst: vliegende start 62
5.2.3 Roggemeel: beperkte kansen 63
5.2.4 Rundvlees: basiskwaliteit aanwezig 63
5.2.5 Fruitsector: sleutelpositie 64
5.2.6 Tafelaardappelen: ontwikkeling afhankelijk van telersinitiatief 64
5.2.7 Melk en melkprodukten: een begin 65
5.2.8 Opengrondsgroenten: belangrijk bij directe verkoop 66
5.2.9 Suikerbieten: vastgelegde verhoudingen 66
5.2.10 Conclusie 67

6. VERVOLGACTIES 68
6.1 Algemene acties 68
6.2 Kritische punten en produktspecifieke acties 69

RELEVANTE LITERATUUR 71

BIJLAGEN 73
1. De vragenlijst 74
2. Gehouden interviews 75
3. Milieuvriendelijke landbouwsystemen 76
4. Beschermde geografische of herkomstbenamingen 80
5. Prijzen van gangbare en biologische produkten 84
6. Punten voor ketenoverleg 86

WOORD VOORAF

In de samenleving leeft de behoefte het oorspronkelijk karakter van een aantal kenmerkende cultuurgebieden te behouden en zo mogelijk te versterken. Aan een aantal gebieden, waaronder het Zuidlimburgse Mergelland, is daartoe de status van ROM-gebied toegekend. Het realiseren van de doelstellingen aangaande ruimtelijke ordening en milieu voor dergelijke gebieden brengt een aantal beperkingen voor de agrarische bedrijven met zich mee. Sommige van de doelstellingen staan namelijk op gespannen voet met ontwikkelingsrichtingen van de agrarische sector en met opvattingen die bij boeren en tuinders leven.

Anderzijds is het vanuit marktkundig oogpunt gewenst na te gaan of en op welke wijze de agrarische produkten uit dergelijke gebieden een beter onthaal bij de consumenten kunnen verkrijgen. De herkomst en de produktiewijze kunnen immers een belangrijke rol spelen bij de waardering van agrarische produkten.

Het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) heeft dan ook graag voldaan aan het verzoek van de Stuurgroep ROM-Mergelland om na te gaan in hoeverre milieuvriendelijke streekprodukten bij kunnen dragen aan het verkrijgen van een duurzaam perspectief voor de agrarische sector in het genoemde gebied. Deze vraag sloot aan op een eerder uitgevoerd onderzoek waarin de toekomstmogelijkheden van de agrarische bedrijven onder invloed van ROM-status zijn verkend. In dit onderzoek is vooral ingegaan op de afzetmogelijkheden en de afzetstructuur voor de agrarische streekprodukten van Mergelland. Daarvoor is een beroep gedaan op de medewerking van handels- en verwerkingsbedrijven in het gebied.

Het onderzoek is begeleid door een commissie die is ingesteld door de Stuurgroep voor het ROM-gebied. De volgende vertegenwoordigers van overheidsinstellingen en van diverse sectoren van het agrarisch bedrijfsleven hadden hierin zitting:

R.F.P. Spaas	(Provincie Limburg); voorzitter;
L. Herbert	(Ministerie van VROM);
C. van Overveld	(Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij);
W. Vogels	(Bond van Akkerbouwers, Limburgse Land- en Tuinbouwbond);
J. van der Linden	(Limburgse Land- en Tuinbouwbond);
J. Brands	(Bond van Rundveehouders, Limburgse Land- en Tuinbouwbond);
T. Scharnigg	(Nederlandse Fruittelers Organisatie);
P.W. van der Goot	(Provincie Limburg).

Onze dank gaat uit naar de leden van begeleidingscommissie voor hun inbreng in diverse stadia van het onderzoek. De verantwoordelijkheid voor de

inhoud berust evenwel bij LEI-DLO. Tevens willen wij alle gesprekspartners bedanken voor hun bereidwilligheid ons te ontvangen en voor de door hen verstrekte informatie.

Het onderzoek is uitgevoerd door Ing. K.L. Zimmermann en Ir. C.J.M. Wijnen. C.J.H. Welberg heeft geholpen bij desk-research en de projectleiding was in handen van Ir. J.J. de Vlieger, allen werkzaam bij het Landbouw-Economisch Instituut.

De directeur

Den Haag, november 1995

L.C. Zachariasse

SAMENVATTING

Het Zuidlimburgse Mergelland is een van de 11 zogenaamde ROM-gebieden waarin overeenkomstig de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening door een gecombineerde aanpak van ruimtelijke ordening en milieumaatregelen wordt voorgestaan om de gewenste kwaliteit van de leefomgeving te realiseren. Ten aanzien van de landbouw die in dit gebied een voornamelijk grondgebonden karakter heeft en overwegend extensief wordt bedreven, streeft men onder andere een vermindering van de emissies na. In het kader van de doelstelling tot het creëren van een duurzame en perspectiefvolle landbouw is LEI-DLO in opdracht van de Stuurgroep ROM, waarin de Ministeries van VROM en LNV samenwerken met de provincie, de gemeenten en het bedrijfsleven, nagegaan in hoeverre de optie van het voortbrengen en het afzetten van milieuvriendelijke streekprodukten hieraan bij kan dragen.

Voor dergelijke produkten is van belang dat deze zich door een aantal kenmerken van de gangbare onderscheiden, terwijl bij de promotie onder meer gesteund kan worden op de verbindingen die de consument legt met het herkomstgebied of met de produktiewijze. Door de huidige produktiewijze van de landbouw in Mergelland, de aanwezige verwerking en de afzetmogelijkheden in het gebied zelf en in de nabijgelegen stedelijke agglomeraties met een grote vraag naar kwaliteitsprodukten heeft het gebied zeer goede kansen voor de overgang op milieuvriendelijke streekprodukten. Men kan er bovendien aansluiting vinden bij de toeristische infrastructuur die in het gebied is opgebouwd en waarvan op grote schaal gebruikt wordt gemaakt. De voortbrenging van streekprodukten kan voorts onder beschermende regels van de Europese Unie worden gebracht.

Goede kansen voor granen, rundvlees en fruit

De kwaliteit van de huidige produktie in combinatie met de aanwezige voorzieningen voor de verwerking en afzet maken het mogelijk om in Mergelland over te gaan op een tarweteelt die kan worden benut voor diverse broodvariëteiten. In het gebied zijn nog diverse kleinere molens die bij de meelproduktie kunnen worden ingeschakeld. Bij de teeltwijze kan gebruik worden gemaakt van inmiddels ontwikkelde AMK-normen. Ook rogge kan worden benut voor de produktie van diverse soorten brood.

Voor brouwgerst ligt er een uitgesproken vraag voor de bereiding van bier waaraan streekprodukten ten grondslag liggen. Bij rundvlees biedt de gespecialiseerde zoogkoeienhouderij een goede kwaliteitsbasis.

De reeds op MBT ingestelde produktie van appels en peren met de daaraan verbonden verwerkende industrie voor stroopsoorten en sappen heeft bij de handel een goede naam opgebouwd. De verkoop van appels in combinatie

met diverse andere produkten in boerderijwinkels heeft consumenten reeds met dergelijke produkten vertrouwd gemaakt.

Beperkte mogelijkheden voor aardappelen en uien

De teelt van consumptieaardappelen is in Mergelland vooral ingesteld op de industriële verwerking. Om tegemoet te komen aan de voorwaarden die aan tafelaardappelen worden gesteld zullen de telers zich door het kiezen van rassen, door de teelt en opslagwijze toe moeten gaan leggen op dit marktsegment. Voor aardappelen kan bij de teeltwijze worden aangesloten bij de AMK-normen. Hetzelfde geldt voor de teelt van uien.

Geringe kansen voor boerderijzuivel en opengrondsgroenten

De bereiding van zuivelprodukten is vrijwel geheel geconcentreerd in grootschalige coöperatieve verwerkingsbedrijven. Slechts enkele veehouders in het gebied zijn vertrouwd met het vervaardigen van boerderijprodukten. De kaas en andere zuivelprodukten ondervinden overigens een goede vraag.

Het introduceren van milieuvriendelijke op de bedrijven gemaakte zuivelprodukten is evenwel geheel afhankelijk van de bereidheid van de veehouders om zich op dergelijke produkten toe te leggen.

Bij de teelt van opengrondsgroenten speelt eveneens een rol dat slechts weinigen met de teelt zijn vertrouwd, zodat het extra moeilijk is om bij deze produkten op een milieuvriendelijke produktiewijze over te schakelen.

Opzetten van ketenorganisaties per produkt is dwingende voorwaarde

De kans op succes van de milieuvriendelijke streekprodukten wordt voorts vooral bepaald door de bereidheid van de telers om gezamenlijk organisaties voor de verschillende produkten op te zetten. In samenspraak met in het gebied gevestigde handel en de verwerkingbedrijven dienen voor de gehele keten van producent tot consument afspraken te worden gemaakt over de gewenste hoeveelheden, de kwaliteit van de produkten, de leveringstijdstippen, de inrichting van de verkooppunten en de prijs die in de verschillende schakels van de keten zal gelden. Eveneens zal een regeling moeten worden getroffen over de naleving en de controle van de afspraken. Om de inspanningen van de telers voor hun extra inzet te belonen is een korte keten noodzakelijk. Een voordeel hiervan is voorts dat de produkten beter traceerbaar blijven. De consumentenprijs voor de milieuvriendelijke streekprodukten zal als regel iets hoger kunnen liggen dan die voor de gangbare produkten, maar dit verschil zal ten goede dienen te komen aan de telers.

Voor blijvend succes is Mergelland-organisatie gewenst

Hoewel elk streekprodukt op zichzelf een goede toegang tot de markt dient te rechtvaardigen, is het gewenst om de ontwikkeling met verschillende produktorganisaties in goede banen te leiden door het oprichten van een koe-

pelorganisatie die gemeenschappelijke belangen behartigt. Deze organisatie kan ook de algemene naamsbekendheid bevorderen en de voorzieningen treffen die voor de ontwikkeling van de milieuvriendelijke streekprodukten in het gebied van belang zijn. Met name de samenspraak van de diverse geledingen met de overheidsorganen kan hierin gestalte krijgen.

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond

In de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening zijn elf gebieden in Nederland genoemd waar een experimentele benadering wordt voorgestaan om de gewenste kwaliteit van de leefomgeving te realiseren door een combinatie van ruimtelijke en milieumaatregelen. Voor de probleemaanpak in deze zogenaamde ROM-gebieden worden relevante publieke en private actoren geïnteresseerd. Via een overlegstructuur wordt gepoogd consensus te bereiken over de kwaliteit van het fysieke milieu in een bepaalde omgeving.

De ROM-gebieden verschillen sterk in omvang en karakteristiek. Naast sterk evoluerende gebieden als Rijnmond, de Kanaalzone in Zeeuws-Vlaanderen, en Schiphol gaat het ook om gebieden waar landbouw en landschap van grote betekenis zijn, zoals de Gelderse Vallei, de Peel, het IJmeer, het Groene Hart, Midden Brabant, het grensgebied van Drenthe en Friesland en het Zuidlimburgse Mergelland.

In het ROM-project Mergelland werken het Rijk (Ministeries van VROM en LNV), de provincie Limburg, en de Mergelland-gemeenten samen. Het project is met name geïnitieerd om een duurzaam behoud van de bijzondere natuurwetenschappelijke kwaliteiten te bewerkstelligen, waarbij de perspectieven voor de verdere ontwikkeling van de andere functies niet uit het oog mogen worden verloren. In het plan van aanpak heeft de stuurgroep een tiental thema's aangeduid. Een daarvan is de vermindering van emissies vanuit de landbouw. Met name de uitspoeling van stikstof naar het grondwater, maar ook de directe beïnvloeding van aangrenzende natuurwaarden bij het uitrijden van mest en het toedienen van bestrijdingsmiddelen zijn grote problemen in Mergelland. Voor de instandhouding van de huidige kwaliteiten van het open groene gebied van Mergelland dient de landbouwfunctie evenwel behouden te blijven. Er wordt dus niet alleen gestreefd naar een landbouw met minder emissie naar lucht, bodem en water, maar ook naar een vorm van landbouw die de agrariërs perspectief biedt op een betere inkomens- en vermogenspositie. In de huidige situatie heeft Mergelland op lange termijn weinig perspectieven. De belangrijkste oorzaken daarvoor zijn: het terughoudend prijsbeleid voor agrarische produkten van de Europese Unie, de ongunstige agrarische structuur in Mergelland en de milieu-investeringen die in de landbouw nodig zijn.

Een mogelijkheid om de landbouw in Mergelland meer perspectief te bieden is produktdifferentiatie. In concreto gaat het om de omschakeling van de gangbare naar een meer milieuvriendelijke produktiewijze en de ontwikkeling van een streekmerk voor de daar voortgebrachte produkten. Deze omschakeling van de landbouw maakt het mogelijk de milieudoelstellingen sneller te bereiken, terwijl de structureel hogere prijs voor milieuvriendelijke streekeigen

produkten de landbouw in Mergelland de benodigde betere perspectieven kan geven.

Pogingen om een substantiële omschakeling naar een milieuvriendelijke produktiewijze te realiseren stranden nogal eens op het lage verwachtingspatroon en de onvoldoende afstemming bij de betrokken actoren. Een cruciale rol vervullen de mogelijkheid en bereidheid van betrokken producenten, handelaren en verwerkers een qua structuur en logistiek professionele afzet op te zetten en te continueren. Indien aan deze voorwaarde is of kan worden voldaan zijn de agrariërs op langere termijn verzekerd van een afzetmarkt en dus van een inkomen. Tevens is een goede afzetstructuur en logistiek essentieel voor het ter beschikking van de consument laten komen van een ruim assortiment streekprodukten van voldoende kwaliteit en tegen aanvaardbare prijzen.

1.2 Probleem- en doelstelling

Uit eerder gerealiseerd onderzoek (Onderzoek naar de perspectieven van biologische landbouw in Mergelland, Agro Eco) blijkt dat in het Mergelland belangrijke knelpunten bestaan, die de ontwikkeling van een markt voor milieuvriendelijke streekprodukten bemoeilijken. Zo ontbreekt een professionele afzetstructuur voor deze produkten. Verder hebben de agrariërs onvoldoende kennis van milieuvriendelijke produktiewijzen. Verdere knelpunten zijn de kwaliteits- en prijsverwachtingen van consumenten en de onduidelijkheid over de lange termijn inkomensperspectieven bij de agrarische producenten. Deze knelpunten dienen eerst te worden opgelost alvorens begonnen kan worden met de introductie van de produktie en afzet van milieuvriendelijke streekprodukten.

Het doel van het onderzoek is de afzetmogelijkheden van milieuvriendelijke streekprodukten in kaart te brengen en aan te geven op welke wijze gekomen kan worden tot een professionele afzetstructuur en logistiek. Tevens moeten daarbij de voorwaarden geformuleerd waaraan het streekprodukt en het afzetsysteem moeten voldoen. Het onderzoek dient in concreto informatie te geven over de volgende onderwerpen:

- de gemodelleerde afzetstructuur van Mergelland;
- de mogelijkheden voor de opzet van een professionele afzetstructuur;
- de voorwaarden van de potentiële deelnemers;
- de verwachtingen bij de actoren.

1.3 Aanpak

De doelstelling is vertaald in de volgende onderzoeksvragen:

1. Welke omschrijvingen van landbouwsystemen of -produkten zijn er die inhoud kunnen geven aan het begrip milieuvriendelijk?
2. Aan welke voorwaarden moet streekprodukten voldoen?
3. Wat is het prijsniveau van de gangbare landbouwprodukten en van de milieuvriendelijke produkten?

4. Hoe zijn in Mergelland de huidige afzetkolommen van landbouwprodukten opgebouwd?
5. Welke landbouwprodukten uit Mergelland zijn, bezien vanuit (detail)handel en verwerking, geschikt om als milieuvriendelijk streekprodukt te worden verkocht?
6. Aan welke voorwaarden moet, volgens (detail)handel en verwerking, een milieuvriendelijk streekprodukt uit Mergelland voldoen en welke knelpunten ziet men?
7. Welke landbouwprodukten bieden het meeste perspectief om als milieuvriendelijk streekprodukt te kunnen worden verkocht en welke mate van milieuvriendelijkheid is gewenst?
8. Hoe ziet de ideale afzetstructuur van milieuvriendelijke streekprodukten eruit?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is bij het onderzoek zowel van literatuur als van interviews gebruik gemaakt. Begonnen is met het in kaart brengen van de huidige afzet van de verschillende produkten in Mergelland. Ook is via desk-research bepaald welke marge-opbouw met de gangbare afzetwijze is verbonden. Het doel ervan is om na te gaan in hoeverre door wijziging van de afzetstructuur een andere verdeling van de opbrengst ten gunste van de agrarische producenten kan worden bewerkstelligd. Ter vergelijking zijn daarbij de afzetwijze en de marge-opbouw van de biologische produkten gebruikt. Met een dergelijke vergelijking moet worden volstaan omdat over de milieuvriendelijk geteelde streekprodukten nog geen informatie beschikbaar is. Voorts is door informatie uit Europese verordeningen nagegaan op welke wijze inhoud kan worden gegeven aan het begrip milieuvriendelijk en op welke wijze streekprodukten kunnen worden beschermd.

Met behulp van kwalitatieve diepte-interviews met een half gesloten vragenlijst (zie bijlage 1) zijn gegevens verzameld bij verwerkende bedrijven, groothandelaren en detaillisten. Op deze wijze is informatie verkregen over de afzetmogelijkheden en de voor streekprodukten gewenste afzetorganisatie.

De namen van de geraadpleegde ondernemers zijn onder meer verkregen van de begeleidingscommissie. Bij de keuze van de informanten is zo veel mogelijk gelet op hun betrokkenheid bij de verhandeling en verwerking van streekprodukten en op een verdeling over de produktgroepen. Aansluiting is waar mogelijk gezocht bij bestaande initiatieven, zodat de op dit gebied levende opvattingen zo goed mogelijk naar voren konden komen.

Tijdens de interviews is ingegaan op de volgende onderwerpen als produktkeuze, marktpotentieel, produktvoorwaarden, herkomst, afzet en distributie, promotie, controle en de eventuele deelname aan een voor Mergellandprodukten op te zetten afzetketen.

De geïnterviewde groep bestond uit personen werkzaam in de groothandel, verwerking en detailhandel (zie bijlage 2). In totaal ging het om 27 gesprekken. In afsluitende gesprekken met de overkoepelend werkzame afzetorganisaties zijn de tot dan toe verkregen bevindingen getoetst en is geïnformeerd naar de bereidheid van deze organisaties om aan de beoogde afzetorganisatie voor streekprodukten medewerking te verlenen.

De via gesprekken verzamelde informatie maakt het niet altijd mogelijk harde conclusies te trekken. Veelal zijn de resultaten indicatief en dienden veelal nog van een nadere interpretatie te worden voorzien.

1.4 Afbakening

Een randvoorwaarde voor de produkten was dat er zoveel mogelijk geteeld diende te worden volgens milieuvriendelijke produktiesystemen.

Voorbeelden hiervan zijn de produkten met de Agrarische MilieuKeur (AMK) en de biologische produktie (EKO-keurmerk). Zie ook bijlage 3.

Op grond van de produktiesamenstelling in het Mergelland is het onderzoek gericht op de volgende produktgroepen:

- hard fruit (inclusief verwerkt fruit in de vorm van stroopprodukten);
- opengrondsgroenten;
- tarwe, gerst ,aardappelen en suikerbieten;
- melk en zuivelprodukten;
- rundvlees.

In overleg met de begeleidingscommissie is bij de rapportage op de produktie van zacht fruit niet nader ingegaan vanwege het ontbreken van inzicht in de mogelijkheden voor de milieuvriendelijke produktiewijze.

Voor de begrenzing van de potentiële afzetmarkt is onderscheid gemaakt in een drietal gebieden. Dit betreft:

- het ROM-gebied Mergelland. Dit omvat de volgende gemeenten: Beek, Eijsden, Gulpen, Margraten, Meerssen, Nuth, Simpelveld, Vaals, Valkenburg, Voerendaal en Wittem.
  Hier wonen circa 150.000 mensen;
- Zuid-Limburg. Hierin liggen behalve de gemeenten uit het ROM-gebied ook de agglomeraties Maastricht, Heerlen/Kerkrade en Sittard/Geleen. In dit gebied wonen circa 650.000 personen.
- de Euregio Maas-Rijn. In dit gebied zijn ook de omliggende grote steden in Duitsland (Aken) en België (Luik) opgenomen. Het aantal inwoners van de Euregio bedraagt 3,7 miljoen. De omvang van deze markt komt overeen met die van zuidelijk Nederland.

Bij de keuze van deze gebieden is mede gelet op overeenkomstig consumentengedrag. Uitgegaan is van de verwachting dat de belangstelling voor streekprodukten in België en Duitsland groter is dan in Nederland. In Duitsland komt daarbij een sterkere neiging naar de ecologisch geteelde produkten naar voren.

1.5 Indeling rapport

In een inleidend hoofdstuk wordt beschreven aan welke voorwaarden streekprodukten moeten voldoen en op welke wijze dergelijke produkten in het algemeen bij kunnen dragen aan de versterking van de afzetpositie. In sa-

menhang daarmee zijn de kenmerken van de verschillende landbouwsystemen weergegeven en is het stelsel van naamsbescherming toegelicht (bijlagen 2.3). Daarmee wordt antwoord verkregen op de vragen 1 en 2 van de probleemstelling.

De vragen met betrekking tot de huidige afzetwijze (3 en 4 in de probleemstelling) worden beantwoord in hoofdstuk 3. De bijbehorende margeopbouw voor de op uiteenlopende wijze geteelde produkten is opgenomen in bijlage 5.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de vragen met betrekking tot de voorwaarden (vraag 6) voor de afzet als milieuvriendelijk streekprodukt en op daarmee verbonden afzetwijze (vraag 8).

De mogelijkheden voor de introductie van diverse milieuvriendelijk geteelde produkten worden nader uitgewerkt binnen een algemeen kader (hoofdstuk 5). De vraagstelling onder 5 en 7 in de probleemstelling wordt daarbij van een antwoord voorzien.

In aansluiting daarop volgen de aandachtspunten voor het beleid.

2. THEORETISCHE ASPECTEN

2.1 Consument

In de afgelopen jaren is geconstateerd dat steeds meer consumenten geneigd zijn bij voedingsmiddelen kwaliteit te laten prevaleren boven prijs en kwantiteit. Met kwaliteit bedoeld de consument niet alleen de uiterlijke (gaafheid, kleur) en innerlijke kwaliteit (veiligheid). Aspecten als smaak, emotionele betrokkenheid (affiniteit met produktiegebied) en inzicht in het produktieproces (ambachtelijkheid) worden steeds vaker als onderdeel van kwaliteit genoemd (Meulenberg et al., 1993). Op de vraag naar deze produkten wordt ingespeeld met produkten met een kwaliteitsmerk, met biologische produkten of met streekgebonden produkten.

Deze verbrede kwaliteitsvraag berust op het feit dat consumenten zich er steeds meer van bewust zijn dat de gangbare landbouw weinig variatie kent, aangezien de kwaliteitscriteria voor deze produkten in het algemeen gericht zijn op standaardisering en homogenisering (Biologische landbouw, 1994).

Uit het consumentenonderzoek Zeeuwse Vlegel (1994) blijkt dat vooral de ambachtelijkheid van het (brood)produkt de consument aanspreek. Milieuvriendelijkheid en streekgebondenheid worden in dezelfde mate als tweede aankoopargument genoemd. Meulenberg et al. (1993) stellen dat milieuvriendelijkheid als onderdeel van duurzaamheid van belang is in het keuzepakket levensmiddelen dat de consument tot zijn beschikking.

Uit Voedingsmiddelen en consument (1992) blijkt ook de herkomst van levensmiddelen in toenemende mate voor de consumenten van belang. De consument vertaalt dit echter vooral richting integrale ketenaanpak en minder naar informatie over produktie- en/of verwerkingsgebieden van agrarische grondstoffen.

Al met al is er een tendens in consumentengedrag waar te nemen naar produkten die meerdere van de hierboven vermelde kenmerken in zich verenigen. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan specifieke levensmiddelen waarvan de regionale gebondenheid vaststaat. Of aan produkten waarvan het produktieproces nauwgezet te volgen is. Ook kan gedacht worden aan produktkenmerken waardoor belasting van milieu door produktie minimaal is.

Produktdifferentiatie wordt steeds belangrijker. Om de consumenten beter hun keuze te laten bepalen is het van belang dat produktiegebied, produktiebelasting en produktiewijze van agrarisch produkten en levensmiddelen duidelijk en bondig worden gecommuniceerd met de consument. Dit kan onder andere door weergave van informatie op landbouwprodukten en levensmiddelen.

2.2 Streekprodukten

In sommige EU-landen is de vorm van streekprodukten met oorsprongs- of geografische aanduiding al langer bekend. Het blijkt dat het gebruik van streekprodukten heeft geleid tot tevredenheid van de producenten die in ruil voor reële kwaliteitsverbetering een betere prijs ontvingen én tot tevredenheid van consumenten die een kwalitatief hoogstaand produkt kopen met garanties ten aanzien van produktiemethode en oorsprong.

Het is echter van belang te onderkennen dat het instellen van streekprodukten geen kant en klare oplossing biedt voor het boereninkomen, de toenemende aantasting van milieu en landschap en het aangetaste imago van de Nederlandse landbouwprodukten.

Voor het platteland en met name voor probleem- en/of afgelegen gebieden kan de produktie van streekprodukten een vorm van landbouwdiversificatie zijn om het inkomen van de landbouwers te verbeteren en te voorkomen dat de landbouw in deze gebieden wordt afgebouwd.

De streekprodukten moeten op het gebied van kwaliteit (inclusief milieu als intrinsiek kenmerk), herkomst en continuïteit in de markt voldoende onderscheidend zijn (Stichting Lacune, 1995). Streekgebonden kwaliteitsproduktie is per definitie beperkt van omvang, vanwege fysieke grenzen van het produktiegebied en de beperkingen vanwege de produktie-eisen vastgelegd in een produktiereglement. Hierdoor is het noodzakelijk, dat streekprodukten een hogere toegevoegde waarde hebben dan bulkprodukten (Pohlmann, 1993).

In 1992 is binnen de EU een verordening afgekondigd inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen van landbouwprodukten en levensmiddelen.

De verordening geldt slechts voor landbouwprodukten en levensmiddelen waarvoor er een verband bestaat tussen de kenmerken van het produkt en de geografische oorsprong ervan, exclusief wijnen en gedistilleerde dranken. In de praktijk blijkt dat de verordening op twee niveaus bescherming biedt, namelijk voor beschermde geografische aanduidingen en beschermde oorsprongsbenamingen. De levensmiddelen die in een van deze twee categorieën willen vallen moeten voldoen aan de eisen die gesteld zijn in het produktdossier. Verder zullen de beschermde aanduidingen moeten worden geregistreerd om tevens de informatie naar het bedrijfsleven en de consument te kunnen waarborgen. Verder zijn er procedures vastgesteld om indien nodig het produktdossier te kunnen aanpassen. Meer informatie over de verordening is te vinden in bijlage 4.

Op basis van de EU-verordening en de criteria (streekeigenheid en onontvreemdbaarheid) die Stichting Lacune stelt, luidt de definitie van een streekprodukt als volgt:

1. het produkt moet een *traditie* hebben of hierop voortbouwen, nieuwe produkten moeten zich eerst nog waarmaken als streekprodukt;
2. het produktieproces moet *specifiek* zijn en dus leiden tot een typisch ander produkt (ook al is het niet organoleptisch meetbaar);
3. de produktie moet plaatsvinden in een *afgebakend* gebied; als ook de grondstof uit die streek komt, is dat een prae. Als "hetzelfde" produkt

elders wordt gemaakt (bijvoorbeeld vlaai) dan moet overeenstemming zijn dat de "echte" alleen uit het afgebakende gebied komt;
4. het produkt moet een plaats hebben in de *lokale (eet)cultuur;*
5. het produkt mag *geen merkartikel* zijn van een bedrijf, tenzij dat bedrijf een streektraditie voortzet;
6. het produkt moet, hoe beperkt dan ook, *verhandelbaar* zijn.

2.3 Milieuvriendelijke landbouwprodukten

De ontwikkeling en produktiefmaking van milieuvriendelijke produkten vormt voor een deel van de Nederlandse bedrijven een interessant economisch alternatief. Niet alleen uit het oogpunt van produktdiversificatie maar ook uit het oogpunt van methoden voor de bereiding van produkten of het toepassen van verschillende produktiemethoden.

Intensief gebruik van chemicaliën zowel voor het produktieproces als voor de verwerking heeft ertoe geleid dat de consument vraagt naar landbouwprodukten die natuurlijker zijn dan de produkten uit de gangbare landbouw (Biologische landbouw, 1994).

De *geïntegreerde landbouwmethode* wordt momenteel vooral toegepast in akkerbouw en fruitteelt en minder in de opengrondstuinbouw en melkveehouderij. Bij deze landbouwmethode wordt bewust geen of zo min mogelijk gebruik gemaakt van kunstmest en chemische gewasbeschermingsmiddelen. Randvoorwaarden daarbij zijn het telen van een kwaliteitsprodukt en het handhaven van het economisch rendement. Meer informatie over deze landbouwmethode is te vinden in bijlage 3.

Momenteel vindt er in Nederland voor enkele produkten een concrete invulling van normen plaats. Men kan dan produceren voor het Agrarisch Milieu Keurmerk dat beheerd wordt door de Stichting Milieukeur. Deze AMK-produktie is nog zeer beperkt van aard.

De *biologische* landbouw in een wettelijk gedeponeerde verzamelnaam voor de ecologische en biologisch-dynamische landbouwmethode. De ecologische landbouwmethode houdt rekening met de samenhang tussen planten, dieren en mensen. De biologisch-dynamische landbouwmethode is levensbeschouwlijke georiënteerd. Meer informatie over de verschillende produktiemethoden is te vinden in bijlage 3. Sinds 1991 wordt door een specifieke EU-verordening de naam biologische landbouw beschermd en gecontroleerd door Skal. Een keurmerk (EKO) garandeert landbouwprodukten en levensmiddelen dat zij biologische geproduceerd zijn. De biologische produktie is groeiende, maar nog te beperkt om op grote schaal in de continuïteit van produkten te kunnen voorzien.

2.4 Conclusie

De consument lijkt gevoelig te zijn voor produkten die het begrip kwaliteit breder invullen. Produktdifferentiatie op basis van extra kwaliteitskenmerken (produktiegebied, -wijze en -keten) wordt belangrijk.

De EU-verordening biedt de agrariërs en de agribusiness de mogelijkheid geografisch gebonden kwaliteitsprodukten te beschermen. Voor erkenning is een duidelijk onderscheidend vermogen noodzakelijk. Trefwoorden hierbij zijn: traditie, specifiek, afgebakend gebied, lokale cultuur, geen merkartikel en verhandelbaar. Ook moeten de produkten continuïteit in zich hebben.

Het milieuvoordeel is opgenomen in produkten uit de biologische en de geïntegreerde landbouw. Om hiertoe over te gaan zullen produktie en verwerking ingrijpend moeten worden omgevormd. Geïntegreerde landbouw geeft nog onzekerheden, er wordt gewerkt met streefcijfers. Het is van groot belang, niet in de laatste plaats voor de agrariërs zelf, de term milieuvriendelijk als kwaliteitskenmerk te definiëren.

3. DE HUIDIGE AFZETSTRUCTUUR VAN PRODUKTEN UIT MERGELLAND

3.1 Inleiding

De 1.256 landbouwbedrijven in Mergelland (zie figuur 3.1) hebben in 1993 ruim 22.000 ha cultuurgrond in gebruik. De gemiddelde bedrijfsgrootte bedraagt 17,7 ha. In het gebied komen verschillende typen landbouwbedrijven voor (akkerbouw-, melkveehouderij-, tuinbouw-, fruitteelt-, intensieve-veehouderijbedrijven en gemengde bedrijven). De 203 gespecialiseerde akkerbouwbedrijven hebben gemiddeld een oppervlakte van bijna 23 ha.

Van deze groep bedrijven hebben er 33 een oppervlakte van meer dan 40 ha. De gemiddelde bedrijfsgrootte van de 324 gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven, het meest voorkomende type, bedraagt ruim 26,5 ha, terwijl 47 bedrijven meer dan 40 ha grond hebben.

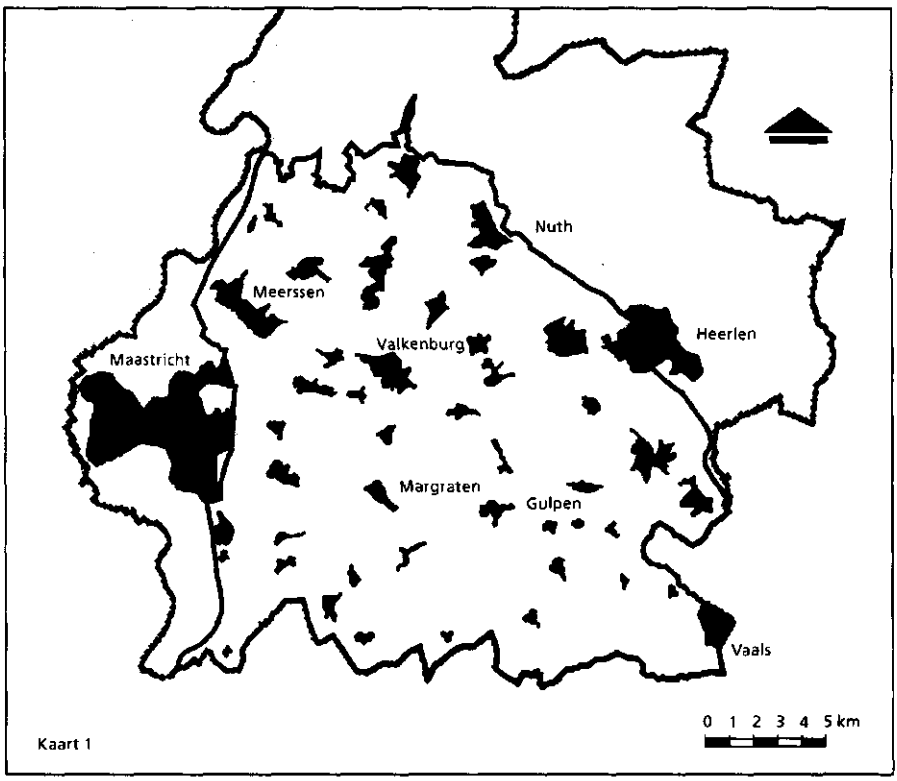
De 187 gespecialiseerde fruitteeltbedrijven zijn gemiddeld veel kleiner dan de akkerbouw en melkveehouderijbedrijven. Gemiddeld beschikken ze over ruim 9 ha grond. De gemiddelde oppervlakte van de 26 gespecialiseerde tuinbouwbedrijven is slechts 3,3 ha en van de 39 bedrijven op de intensieve veehouderij gespecialiseerde bedrijven 4,7 ha. De overige bedrijfstypen nemen wat betreft oppervlakte grond een middenpositie in. Zo beschikken de 290 overige veebedrijven gemiddeld over ruim 10,5 ha en de 187 gemengde bedrijven over ruim 20 ha.

De landbouw in Mergelland wordt gekenmerkt door een vrijwel stabiel gebleven produktie-omvang, vrij kleine bedrijven, veel oudere bedrijfshoofden en een naar verhouding hoog opvolgingscijfer. Verder is de mestproduktie en de ammoniakemissie er in vergelijking met de hele provincie gering. Meer informatie over de landbouwstructuur van Mergelland is te vinden in LEI-DLO-mededeling 500: "Perspectieven voor de landbouw in Mergelland; drie toekomstvarianten" (Biemans en Voskuilen).

Bepalend voor de keuze van de onderzochte produkten is de wens via dit onderzoek na te gaan of een omschakeling van gangbare naar een meer milieuvriendelijke produktiewijze de landbouw in Mergelland meer perspectief biedt. Om deze reden zijn alle belangrijke in Mergelland geproduceerde produkten in het onderzoek betrokken. De keuze is in overleg met de begeleidingscommissie gedaan. Criteria daarbij waren de omvang van de produktie en de betekenis voor het produktieplan van belangrijke in Mergelland voorkomende bedrijfstypen.

In dit hoofdstuk wordt de huidige wijze van afzet van produkten uit het Mergelland beschreven. Daarbij wordt in eerste instantie ingegaan op de omvang en kenmerken van de produktie. Vervolgens wordt de huidige wijze van collecteren, be- en verwerken en distribueren beschreven en in een doorstroomschema weergegeven. De opbouw van de afzetketen geeft een indruk van de

mogelijkheden om door verkorting van de keten de toegevoegde waarde en inkomensmogelijkheden van de agrarische producenten te verhogen. Ten slotte wordt ingegaan op de omvang van de marges, zowel van gangbare produkten als van biologische produkten. De vergelijking van beide marges geeft een indruk van de mogelijkheden om een betere prijs voor de milieuvriendelijke produkten uit Mergelland te maken.

Rijksgrens

Begrenzing ROM-gebied Mergelland

Figuur 3.1 ROM-gebied Mergelland

3.2 Hard fruit

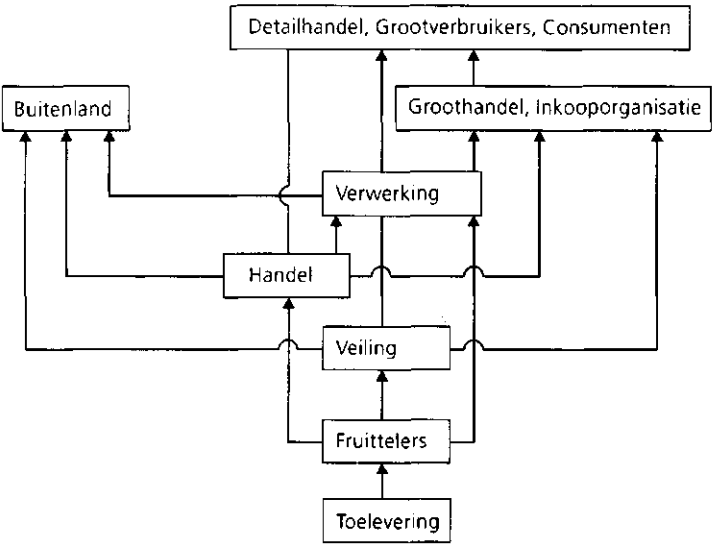
Het Mergelland telt bijna 260 bedrijven met pit- en steenvruchten. Deze bezitten met elkaar in totaal ruim 1.300 ha. Ruim 90% van dit areaal is in gebruik voor de produktie van hard fruit (appels en peren). Appels vormen met een areaal van 1.065 ha verreweg het belangrijkste produkt. Het areaal peren is beperkt. Van de totale produktie van pit- en steenvruchten wordt 70% (933 ha) volgens de Milieu Bewuste Teelt (MBT) geteeld.

Het fruitgebied van Mergelland grenst aan een fruitproduktiecentrum in België. Binnen dit totale fruitteeltareaal zijn er weinig verschillen in ras en teeltwijze. Voor de afzet van vers fruit uit Mergelland liggen in dit Belgisch gebied daarom weinig mogelijkheden. Dit in tegenstelling tot het aangrenzende deel van Duitsland. Ter hoogte van Mergelland wordt in Duitsland weinig fruit geteeld. Ook nu al wordt daardoor veel fruit uit Mergelland in Duitsland afgezet.

Het belangrijkste afzetkanaal voor hard fruit uit Mergelland is de veiling. Ruim 70% van het fruit wordt verkocht op de veilingen in Gronsveld en Margraten. De omzet van beide veilingen is ongeveer even groot. Wel is veiling Gronsveld verbonden met veiling ZON te Grubbenvorst. De daarbij aangesloten handelaren kunnen daardoor, door middel van televeilen, over een breder en gedifferentieerder aanbod beschikken. De werkwijze bij de veiling is als volgt: de fruittelers geven aan het begin van het verkoopseizoen de geproduceerde hoeveelheid en de wijze van afzet (al dan niet via het Fruitbureau Holland) op. De veilingen zijn dan in staat het verkochte fruit bij de telers te verzamelen en te sorteren.

Via fruithandelaren en huisverkoop wordt de rest van het fruit afgezet (30%). De fruithandelaren kopen de partijen meestal rechtstreeks bij de teler, echter in sommige gevallen bemiddelen de veilingen. Er zijn nogal wat handelaren die fruit afzetten in Duitsland. Deze bedrijven verkopen zowel aan Duitse groente- en fruitgroothandelaren als aan detailhandelaren.

Ook is er een flink aantal fruittelers die fruit in meer of mindere mate via huisverkoop afzetten. Ook verkopen enkele telers hun fruit rechtstreeks in Duitsland. Het uitgesorteerde fruit van mindere kwaliteit wordt verkocht aan verwerkende bedrijven voor de bereiding van stroop. Een indicatie van de marge op hard fruit en op vruchtesappen en vruchtensiropen wordt in bijlage 5 gegeven. De omvang van de marge is onder andere afhankelijk van de uitgevoerde functies, bewaren, sorteren, transport, be- en verwerking en van bewaarverliezen. Het prijsverschil tussen gangbare en biologische produkten geeft een indicatie over de mogelijkheden om voor Mergelland-produkten een hogere prijs te maken. Daarbij geldt in het algemeen dat een hogere prijs gepaard gaat met een kleinere potentiële markt. Uit figuur 3.2 blijkt, dat bij de afzet van appels en peren een groot aantal schakels betrokken is. In potentie zijn er dan ook mogelijkheden de keten te verkorten en het aandeel van de agrarische producenten in de totale marge te vergroten.

Figuur 3.2 Het huidige afzetpatroon van appels en peren in Mergelland

3.3 Consumptieaardappelen

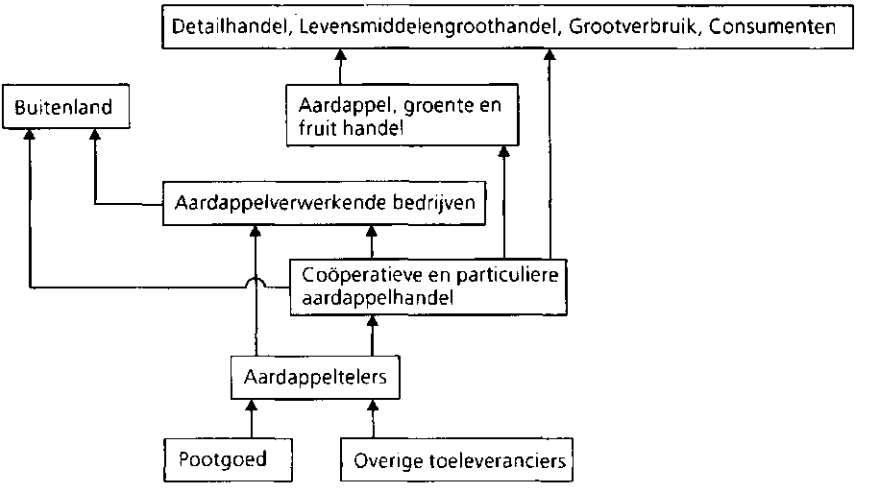
In Mergelland is 1.048 ha in gebruik voor de teelt van consumptieaardappelen. Dit komt overeen met een potentiële produktie van circa 45.000 ton. Een flink deel van de consumptieaardappelen (circa 30%) wordt in Mergelland aan huis verkocht. Veel landbouwbedrijven beschikken dan ook over voorzieningen om de aardappelen op te slaan en te bewaren. Circa 35% van de aardappelen wordt in poule-verband via een op dit produkt gespecialiseerde coöperatie afgezet. Deze coöperatie is behalve in Nederlands Limburg ook werkzaam in het oostelijke deel van België. Verder zetten de telers rechtstreeks aardappelen af aan verwerkende en bewerkende bedrijven.

Vanwege de ruwe schil (schurft) oogt het produkt uit Mergelland als tafelaardappel minder dan kleiaardappelen. De meeste aardappelen, waaronder alle grote, worden verwerkt. De handelsorganisaties en telers leveren aan verschillende bestemmingen (chips, puree, frites).

Daarnaast zijn er enkele grote handelsbedrijven en een groot aantal kleine bedrijven die aardappelen schillen en verpakken. De pak- en schilbedrijven komen vanouds veel in het gebied voor. Zij leveren aardappelen in kleinverpakking aan diverse afnemers en verder leveren ze verpakte of geschilde aardappelen aan grootverbruikers en fritesbakkers.

Indicatieve gegevens over de marge-opbouw zijn in bijlage 5 vermeld. De omvang daarvan is afhankelijk van de uitgevoerde bewerkingen en functies. Tevens zijn de prijsverschillen tussen gangbare en biologische produkten vermeld. Daaruit blijkt, dat een flink deel van de hogere prijs van biologische pro-

dukten ten goede komt aan de telers. De uiteenlopende marge voor gangbare en biologische aardappelen geeft aan, dat er in potentie mogelijkheden zijn de marge voor milieuvriendelijke Mergelland-aardappelen te verkleinen, dan wel een groter deel ten goede te laten komen aan de telers. In figuur 3.3 is de opbouw van het afzetpatroon weergegeven. In volgende hoofdstukken wordt aangegeven op welke wijze deze voor Mergelland-produkten verkort zou kunnen worden.

Figuur 3.3 Het huidige afzetpatroon van consumptieaardappelen in Mergelland

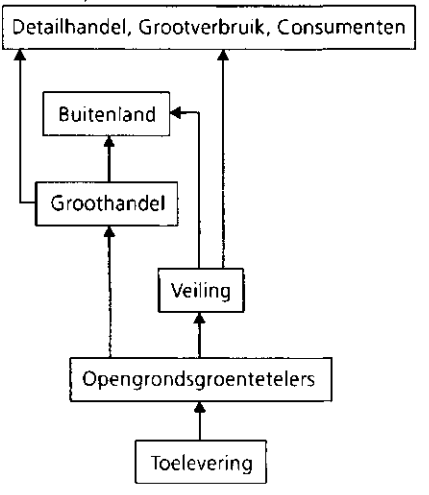
3.4 Opengrondsgroenten

De opengrondstuinbouw is in Mergelland van beperkte betekenis. Op circa 197 ha worden groenten in de open grond geteeld. Hiervan wordt 81 ha (41%) gebruikt voor witlofwortelen. Verder komen beperkte oppervlakten aardbeien (48 ha), bloemkool/broccoli (20 ha), prei (12 ha), winterpeen (12 ha), sluit- en spruitkool (18 ha), (groene) asperges (5 ha), prei (4 ha) en knolselderij (3 ha) voor. De lössgrond en de produktieomstandigheden (kleine bedrijven en percelen, oneffen grondoppervlak) in Mergelland lenen zich beter voor houdbare produkten dan voor bladgroente voor verse consumptie. Hoewel er nogal wat aardbeien in Mergelland worden geproduceerd, zijn de mogelijkheden voor een milieuvriendelijke teelt nu zo gering, dat deze teelt daarom verder buiten beschouwing is gebleven. Door de betrekkelijk kleine bedrijven is ook de mechanisatiegraad gering.

De meeste witlofpennen worden via de veiling ZON geleverd aan witloftrekkers in West-Nederland. De trekcapaciteit in Mergelland is beperkt. De groene asperges worden veelal "aan huis" verkocht. De prei wordt in hoofdzaak

via de veilingen, aan industrieën en handel geleverd. De overige groenten worden op grote schaal "aan huis" verkocht; de rest wordt geveild.

Ook voor opengrondsgroente geldt, dat de marge vooral bepaald wordt door de eventuele bewerkingen en verrichte handelsfuncties (opslag, transport en dergelijke). Hoewel de afzetketen (zie figuur 2.4) reeds vrij kort is, biedt ze nog wel mogelijkheden tot verdere verkorting en verschuiving van een deel van de marge naar de producenten.

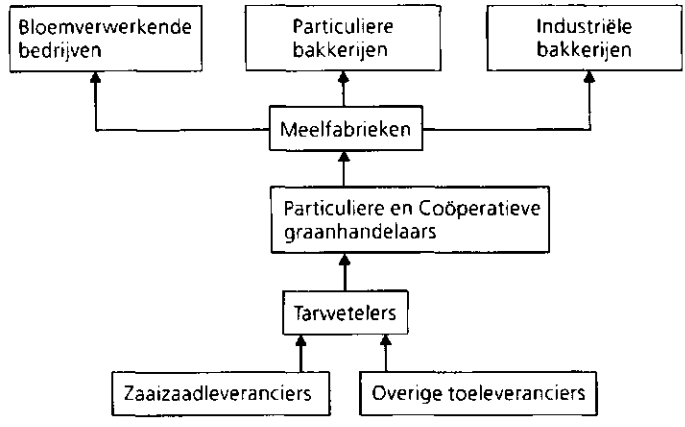
Figuur 3.4 Het huidige afzetpatroon van opengrondsgroente in Mergelland

3.5 Baktarwe

In Mergelland wordt circa 3.000 ha wintertarwe en 92 ha zomertarwe geteeld. Dit betekent een produktiepotentieel van circa 26.000 ton tarwe. De tarwe wordt voor 90% afgezet via de coöperatieve graanhandel. Dit betreft uitsluitend voertarwe. De baktarwe wordt afgezet aan de particuliere handel (circa 10%). Het gaat om vanouds in de regio gevestigde handelsbedrijven. Het malen en mengen van de bakwaardige tarwe vindt plaats bij enkele regionale maalderijen. Een van de belangrijkste Zuidlimburgse maalderijen is kortgeleden naar Maasmechelen in België verhuisd. Behalve tarwe maalt en mengt dit bedrijf ook rogge. Bij de belevering van de bakkerijen zijn naast de regionale leveranciers ook de grote nationaal werkende leveranciers van belang. In het gebied is ook een leverancier van diverse soorten bakkerijgrondstoffen gevestigd en zijn er 5 à 6 toonaangevende bakkerijen voor de broodprodukten, waaronder een belangrijke producent van roggebrood.

Over de opbouw van de marge zijn indicatieve gegevens in bijlage 5 vermeld. Deze laten zien, dat de omvang van de marge bepaald wordt door uitgevoerde bewerkingen en distributie functies. Verder zijn in de bijlage de prijsver-

schillen tussen gangbare en biologische baktarwe vermeld. Deze worden vooral veroorzaakt door een hogere prijs voor de telers en hogere kosten voor opslag en schonen. Ook figuur 2.5 laat zien, dat er mogelijkheden zijn de marge voor de telers te verhogen. De huidige afzetketen is immers vrij lang en er kunnen taken naar de telers worden verschoven.

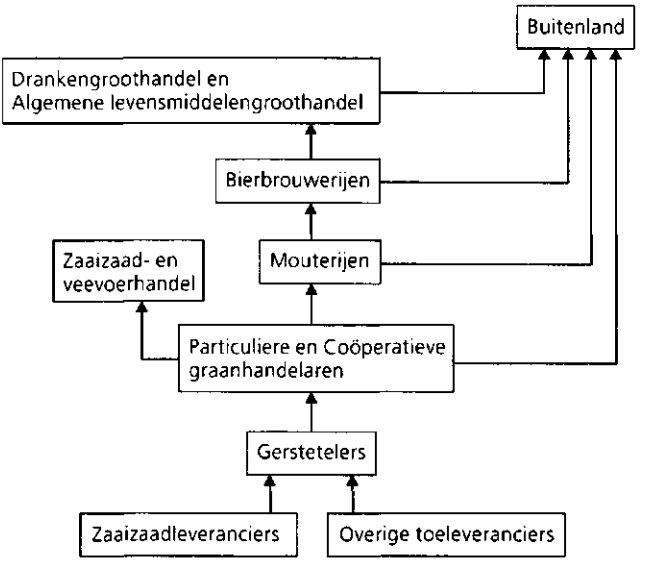
Figuur 3.5 Het huidige afzetpatroon van baktarwe in Mergelland

3.6 Brouwgerst

In Mergelland wordt circa 100 ha zomergerst geteeld. De oppervlakte wintergerst in het gebied is groter (ruim 200 ha). Door de aanwezigheid van veel brouwerijen bestaat er in de regio Zuid-Limburg een grote vraag naar brouwgerst. De geproduceerde hoeveelheid brouwgerst is echter te gering om afzonderlijk door de grote mouterijen te worden verwerkt en wordt dus altijd samengevoegd met brouwgerst uit andere gebieden.

In 1994 heeft de Stichting Akkerbouwproduktie circa 1.000 ton brouwgerst uit Zuid-Limburg bijeengebracht. Het mouten vond plaats bij een grote mouterij te Swalmen. Voor 1995 zal een beroep worden gedaan op een Duitse mouterij. Dit bedrijf heeft bij wijze van proef in 1994 al een kleine hoeveelheid Mergellands brouwgerst gemout. De mout van brouwgerst uit Mergelland wordt geleverd aan een in het gebied gevestigde brouwer. Voor 1995 zal op contractbasis brouwgerst voor deze afnemer worden geteeld.

Over de marges zijn geen gegevens bekend, maar deze zijn ongetwijfeld net als bij baktarwe afhankelijk van de verrichte bewerkingen en handelsfuncties. Het afzetpatroon (zie figuur 3.6) is vrij lang. In potentie liggen hier mogelijkheden tot verkorting en verschuiving van werkzaamheden en marges richting agrarische producenten.

Figuur 3.6 Het huidige afzetpatroon van brouwgerst in Mergelland

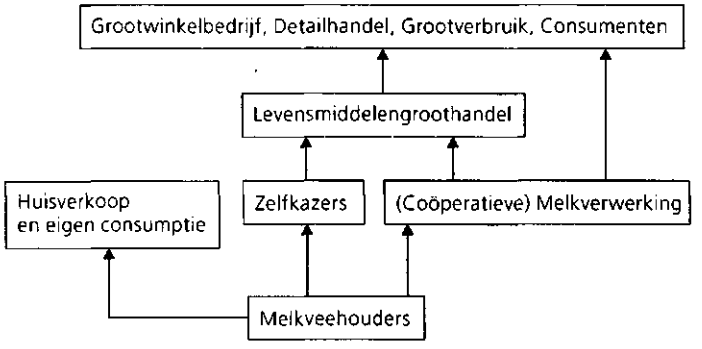
3.7 Melk en melkprodukten

Binnen de graasdierhouderij in Mergelland is de melkveehouderij de belangrijkste bedrijfstak. Er zijn 267 gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven. Deze bedrijven bezitten 81% (12.385 stuks) van alle melk- en kalfkoeien in het Mergelland. De gemengde bedrijven bezitten de resterende 2.880 stuks. Gemiddeld worden op gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven in het Mergelland 46 melk- en kalfkoeien gehouden. Het gemiddeld aantal GVE per hectare bedraagt 2,8. Over het algemeen is in het Mergelland de bedrijfsvoering op de melkveehouderijbedrijven extensiever dan in de rest van Nederland. Op bijna alle melkveehouderijbedrijven worden ook akkerbouwgewassen als snijmais, voederbieten, tarwe en suikerbieten geproduceerd.

Vrijwel de gehele melkproduktie wordt geleverd aan de coöperatieve zuivelindustrie. Deze verwerkt de melk in de fabriek te Born tot melkprodukten en zorgt voor de verdere afzet ervan. Er wordt praktisch geen melk geleverd aan Belgische of Duitse melkfabrieken. Ook blijft er nauwelijks melk achter op de bedrijven (minder dan 1% van de produktie) voor eigen consumptie, boerderijverkoop en voor het zelfkazen (zogenaamde huisquotum). In Mergelland is dan ook slechts één zelfkazer gevestigd. Deze zet de geproduceerde kaas en andere zuivelprodukten af via huisverkoop.

Bijlage 5 geeft een indicatie van de relatie tussen uitgevoerde bewerkingen en handelsfuncties en de marge en van het prijsverschil tussen gangbare en biologische melk(produkten). Daaruit blijkt, dat de hogere consumentenprijs van biologische produkten maar voor een beperkt deel ten goede komt aan

de agrarische producent. De marges voor handel en verwerking tussen gangbare en biologische produkten laten zien, dat er ruimte is de marges te verkleinen en door werkzaamheden te verschuiven een groter deel ten goede te laten komen van de melkveehouders. Ook uit het huidige afzetpatroon (figuur 3.7) blijkt, dat er mogelijkheden tot verkorting zijn.

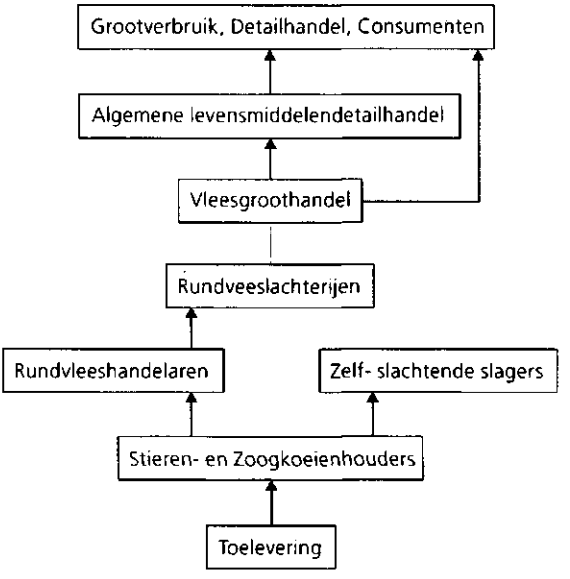
Figuur 3.7 Het huidige afzetpatroon van melk en melkprodukten in Mergelland

3.8 Rundvee en rundvlees

In Mergelland worden in totaal circa 15.000 runderen voor de vleesproduktie gehouden; dit betreft zowel vleesstieren als zoogkoeien. De vleesproduktie door de uitstoot van melk- en kalfkoeien wordt in deze beschrijving niet meegenomen. Dit betreft immers vlees van een andere veelal mindere kwaliteit. De zoogkoeienhouderij is in Mergelland, in vergelijking met andere gebieden, vrij belangrijk en omvat ruim 3.000 dieren. Daarnaast komt er veel jongvee voor de vleesproduktie voor. Op de gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven zijn 2.658 (24%) stuks vleesvee aanwezig. De gemengde bedrijven bezitten echter de meeste stuks vleesrunderen: 8.603 (76%).

Het vleesvee wordt meestal op contract voor de handel gemest. De afzetcoöperaties en particuliere handelaren leveren de dieren aan diverse slachthuizen. Deze runderslachterijen, waarvan de meeste tevens een handelsfunctie hebben, slachten de bulk van het vleesvee. Soms kopen zelfslachtende slagers, al dan niet op contract, vleesvee ten behoeve van de eigen winkel(s). Het rundvlees kan vanaf de slachterij rechtstreeks of via vleesgroothandel en algemene groothandel geleverd worden aan slagers of grootwinkelbedrijven en vandaar aan consumenten of grootverbruikers. Daarnaast exporteren de slachterijen een deel van het rundvlees.

Een beeld van de marges bij rundvlees geeft bijlage 5. Het verschil tussen consumentenprijzen van gangbaar en biologische vlees geeft een indicatie van de ruimte om voor Mergelland-produkten een hogere prijs te vragen. Uit figuur 3.8 blijkt, dat de huidige afzetketen vrij lang is en dat er in potentie mogelijkheden zijn deze door het verschuiven van functies te verkorten.

Figuur 3.8 Het huidige afzetpatroon van rundvee en rundvlees in Mergelland

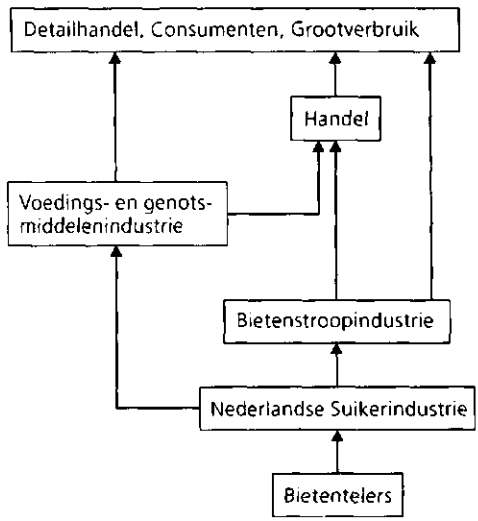
3.9 Suikerbieten

In Mergelland wordt circa 2.530 ha suikerbieten geteeld. Dit betekent een produktiepotentieel van circa 151.920 ton suikerbieten. Deze worden voor het overgrote deel afgezet aan de suikerindustrie. De afzet van de suikerbieten loopt voor circa 90% via de Coöperatieve Organisatie Voor de Afzet van Suikerbieten (COVAS) naar de Suiker Unie en voor circa 10% naar de CSM. Praktisch alle suikerbieten worden per trein of per vrachtauto afgevoerd naar Roosendaal of Breda.

In geringe mate worden ook suikerbieten uit het gebied geleverd aan de bietenstroopindustrie. Het gaat om in totaal enkele honderden tonnen. Deze worden op contractbasis rechtstreeks van de teler of via bemiddeling van COVAS, afgezet voor de verwerking tot diverse soorten stroop.

In de aangrenzende gebieden van zowel België (Tienen) als Duitsland (Jülich, Nevelinghove en Apeldoorn) staan ook bietenverwerkende industrieën. Aan deze industrie wordt niet geleverd. Wel bestaat in het Duitse gebied de mogelijkheid om EKO-suiker te verwerken. Hiervoor worden de suikerbieten uit een gebied met een straal van 200-300 kilometer rond de fabriek aangevoerd. Vanuit logistiek oogpunt zijn deze Duitse en Belgische bedrijven interessant. Echter, verschillende beperkende maatregelen, met het oog op de uitvoering van de suikerquotering en met betrekking tot het vervoer van suikerbieten per trein, maken dat de Mergellandse suikerbietentelers zich volledig op de Nederlandse suikerindustrie hebben georiënteerd. De Nederlandse industrie is ingesteld op grootschalige verwerking. Hierdoor zullen de verwer-

kingskosten voor een afzonderlijke verwerking van kleine hoeveelheden suikerbieten hoog zijn. De opbouw van de marge is weergegeven in bijlage 5. Uit figuur 3.9 blijkt, dat het huidige afzetpatroon gezien de noodzakelijke bewerkingen vrij kort is. Dit beperkt de mogelijkheden, via verschuivingen een groter deel van de marge naar de bietentelers te laten gaan. Verder bemoeilijkt de grootschaligheid van de bietenverwerking in Nederland de verwerking van relatief kleine hoeveelheden milieuvriendelijke streekprodukten.

Figuur 3.9 Het huidige afzetpatroon van suikerbieten en suiker in Mergelland

3.10 Conclusie

Dit hoofdstuk wilde een beeld schetsen van de huidige afzetstructuur van produkten uit Mergelland en van de prijs- en margeverschillen tussen gangbare en biologische produkten. Het doel daarvan is te bepalen of er mogelijkheden zijn hogere prijzen voor milieuvriendelijke Mergelland-produkten te ontvangen en of door verschuiving van taken en marges agrarische producenten een groter aandeel in de uiteindelijke opbrengst van de produkten kunnen krijgen.

Uit de in de voorafgaande paragrafen beschreven afzetpatronen van de verschillende produkten blijkt, dat het bij vrijwel alle produkten mogelijk is via verschuiving van taken en bijbehorende marges de afzetketen te verkorten. De uitzondering op deze conclusie vormt de afzet van suikerbieten en suiker, met name vanwege de grootschaligheid van de suikerbereiding. Opvallend is verder het relatief grote aandeel van boerderijverkoop in Mergelland. Een verdere uitbouw hiervan biedt mogelijkheden tot margevergroting en sluit aan bij een reeds bij consumenten en producenten goed bekend verschijnsel.

De prijsverschillen tussen gangbare en biologische produkten laten zien, dat voor speciale produkten consumenten bereid zijn hogere prijzen te betalen. Bij voldoende differentiatie van de toekomstige milieuvriendelijke streekprodukten moet het mogelijk zijn ook hiervoor een hogere prijs uit de markt te halen.

4. MOGELIJKHEDEN VOOR DE AFZET VAN MERGELLAND-PRODUKTEN

4.1 Inleiding

Om inzicht te verkrijgen in de mogelijkheden voor de afzet van de produkten uit Mergelland is gesproken met een aantal verwerkende en detailhandelsbedrijven. Aan de hand van ervaringen en opvattingen van enkele respondenten is per produktgroep een beeld opgebouwd van de voorwaarden zoals de kwaliteit, afzetwijze en controle die verbonden zijn aan de afzet van dergelijke produkten. Tevens is geïnformeerd naar hun bereidheid om aan een afzetorganisatie medewerking te verlenen. Uitgangspunt hierbij was om na te gaan welke ketenopbouw wenselijk en realiseerbaar is.

De aldus verkregen inzichten zijn als voorlopig verslag vervolgens voorgelegd aan de in het gebied werkzame overkoepelende afzet- en verwerkingsorganisaties.

Op basis van de gegevens uit de gesprekken met genoemde handelspartners en aangevuld met gegevens uit andere bronnen zijn per produkt indicatieve schattingen gemaakt van de af te zetten hoeveelheden in de relevante gebieden. Dit betreft dan het gebied Mergelland, Zuid-Limburg als geheel en Zuid-Limburg met de aangrenzende gebieden in Duitsland en België de zogenaamde Euregio.

De verkenning is uitgevoerd voor tafelfruit, voor verwerkt fruit, voor opengrondsgroenten, voor granen, voor zuivelprodukten en voor rundvlees van zoogkoeien. Voor het belangrijke produkt suikerbieten bleken de verhoudingen als gevolg van het overheidsbeleid zodanig vastgelegd dat de mogelijkheden voor de afzet van suiker uit Mergelland niet zijn nagegaan.

4.2 Hard fruit

In deze paragraaf wordt het marktpotentieel, de voorwaarden en criteria beschreven voor de afzet van milieuvriendelijk streekfruit. Dit mogelijke "Mergelland-fruit" betreft appels en peren (hard fruit). Het tafel fruit bestemd voor de verse consumptie wordt in paragraaf 4.2.1 beschreven; het industriefruit, bestemd voor industriële verwerking, in paragraaf 4.2.3.

4.2.1 Tafelfruit

Marktpotentieel

Geïnterviewde handels- en afzetorganisaties in de fruitsector zijn unaniem van mening dat er goede afzetmogelijkheden voor het fruit uit Mergelland zijn.

Deze zijn naar hun mening zelfs niet beperkt tot appels, het huidige hoofdprodukt, maar ook voor peren, pruimen en klein en zacht fruit zijn op de verschillende markten goede afzetkansen.

Het afzetvolume voor het speciale Mergelland-fruit kan geleidelijk groeien, afhankelijk van de kwaliteit en de promotie. Ook de verkoopwijze speelt hierbij een rol. De afzetruimte moet worden verkregen door verschuivingen: van omzetvergroting is geen sprake.

Op basis van de verkregen informatie, die ten aanzien van verschillende onderdelen nog nader zal worden toegelicht, is een volgende raming van het marktpotentieel voor appels gegeven. Deze als indicatie te beschouwen hoeveelheden zijn vervolgens gerelateerd aan de huidige oppervlakte in het onderzoeksgebied.

Tabel 4.1 Raming van het marktpotentieel van appels

Regio	Aantal inwoners	Omzet-potentieel a)	Totaal daarvoor benodigde oppervlakte b)
Mergelland	150.000	1.500.000 ton	50 ha
Zuid-Limburg	650.000	6.500.000	210
Euregio	3.700.000	7.000.000	230

a) Veronderstelde consumptie Mergelland-fruit: 10 kg per hoofd in Zuid-limburg en 2 kg in de aangrenzende gedeelten van de Euregio; b) Opbrengst per hectare: 30.000 kg.

In Nederland wordt gemiddeld 18 kg appels per hoofd van de bevolking gegeten. Omdat niet iedereen de wat duurdere appels en peren zal kopen is in de raming van het marktpotentieel uitgegaan van een consumptie van 10 kg Mergelland-fruit per inwoner in de gebieden Mergelland en Zuid-Limburg. Daarbij is tevens rekening gehouden met het verschil in afzetwijze. In de grotere bevolkingscentra wordt fruit in belangrijke mate in grootwinkelbedrijven gekocht. Voor kwaliteitsfruit zullen directe verkoop en de speciaalzaken het meest aangewezen verkoopkanaal zijn.

Voor het Euregiogebied is vanwege de geringere verbondenheid met Mergelland en de nabije aanwezigheid van een belangrijk Belgisch fruitgebied bij wijze van veronderstelling uitgegaan van een gemiddelde consumptie van 2 kg Mergelland-fruit per hoofd van de bevolking. Deze vraag komt naast die van Zuid-Limburg.

Uit de afzetruimte in tabel 4.1 blijkt, dat het huidige produktiepotentieel van Mergelland (1.065 ha appels en 146 ha peren) aanzienlijk groter is dan de vraag die in Zuid-Limburg en de Euregio mag worden verwacht. Duidelijk is dat de afzet meerdere jaren nodig hebben om naar het in tabel 4.1 vermelde niveau te groeien.

Produktkwaliteit

In Mergelland worden voornamelijk appels geproduceerd. Het overgrote deel ervan wordt milieubewust geteeld (MBT-teelt, zie bijlage 3). De omstandigheden lenen zich in verhouding tot andere gebieden in Nederland zeer goed voor een teeltwijze met weinig bespuitingen, onder andere vanwege de lage grondwaterstand. Veel fruittelers hebben reeds de nodige ervaring met het produceren van milieuvriendelijk fruit.

Het fruit van de Zuidlimburgse lössgronden staat bij de handel zeer goed bekend. Het benutten van het gunstige imago door het fruit van Mergelland als apart produkt op de markt te brengen is ondanks het herhaaldelijk aandringen van telerszijde door de handels- en afzetorganisaties nog niet geëffectueerd. Daarbij speelt een rol dat de pogingen in het aangrenzende Belgische fruitgebied om door het fruit apart af te zetten een meerwaarde te behalen niet zijn geslaagd.

Het streven naar een milieuvriendelijk produkt wordt vooral onderschreven door handelsbedrijven die zich mede op de Duitse afzetmarkten richten. Voorwaarde daarbij is dat het fruit er goed uitziet en goed smaakt en de ketenopbouw vanuit de telersorganisatie ter hand wordt genomen.

Door de goede kwaliteit en het milieuvriendelijk teeltsysteem kan het introduceren van streekfruit een interessante optie voor de handel zijn. De consequentie ervan is, dat het verzamelpunt (handel, veiling of boerderij) met gescheiden produktstromen en afleveringstrajecten te maken krijgt.

De in het gebied aanwezige appel- en perenvariëteiten bieden vooralsnog genoeg mogelijkheden om met een streekprodukt te starten. Op termijn is de rassenkeuze belangrijk voor Mergelland-fruit. Een ras heeft immers invloed op kwaliteit, teeltwijze en houdbaarheid. Om jaarrond Mergelland-fruit te kunnen leveren is het van belang rassen te kiezen die elkaar op het gebied van houdbaarheid volgtijdelijk aanvullen. Volgens de geïnterviewde handelaren zullen, om kwaliteitsverlies te vermijden, duidelijke afspraken gemaakt moeten worden over het afleveringstraject. Bijvoorbeeld ras x van oktober tot december en ras y van november tot februari enzovoort.

Herkomst

Voor de geïnterviewde handel is de fruitproduktie op de lössgrond tot nu toe het criterium voor kwaliteit. De fruittelers in het gebied leveren voornamelijk aan de veilingen Margraten en de vestiging Gronsveld van ZON (Grubbenvorst). Bij beide veilingen hebben de fruittelers de behoefte geuit hun kwalitatief hoogwaardig fruit beter in de markt te profileren. Zij willen de goede kwaliteit tot uiting brengen in een hogere financiële opbrengst. Bij beide veilingen is een denkproces gaande om na te gaan hoe hieraan inhoud gegeven kan worden. De consequenties van een keuze voor een merk/logo worden door hen nu nog als te riskant ervaren. Vooral aspecten als rassenkeuze, continuïteit van levering en promotionele ondersteuning zijn nog volop in discussie.

Prijs

Tot nu toe komt het kwaliteitsverschil door de milieuvriendelijke produktiewijze nog niet in de prijsvorming (via de veilingklok of bemiddeling) tot uiting. De teler ziet daardoor zijn inspanningen nauwelijks beloond.

De afzet van het Mergelland-fruit zal plaats moeten vinden op basis van prijsafspraken. Uitgangspunt bij het maken daarvan, moet zijn dat de extra waarde van het Mergelland-produkt aan de fruittelers ten goede komt. Daartoe dienen basisprijzen en marges van producent tot consument bekend te zijn. Het prijsverschil met gangbare produkten mag afhankelijk van het verkoopkanaal voor de consument niet meer dan 20-30% bedragen. Volgens de geïnterviewde handel moeten zowel het af te zetten quantum als de kwaliteitseisen in onderling overleg worden vastgesteld. De gevolgen van de afspraken over ras, opbrengst, interne logistieke consequenties, afleveringstijdstip en verpakking zullen in de prijs verdisconteerd moeten worden.

Distributie

Bij de introductie van milieuvriendelijk Mergelland-fruit is het van belang dat de veilingen een centrale rol spelen. Immers afstemming van rassenkeuze, opbrengst per hectare, afleveringsmoment, kwaliteitscontrole, prijsvorming en distributie zijn van groot belang. Het Mergelland-fruit zal een eigen gescheiden logistiek traject moeten doorlopen. Daarbij zorgt de regionale handel voor de verdere verspreiding van het produkt. Volgens de geënquêteerden past het Mergelland-fruit in hun totale assortiment, ook als het gaat om export.

Regionale afzet in het Mergelland is voorlopig de beste optie. Desgevraagd denken de geënquêteerden dat met name de aardappelen- groenten en fruit-detailhandel en de boerderijwinkels interessante afzetkanalen zijn. Het aandeel van het fruit bij de speciaalzaken is echter klein. In Mergelland wordt veel fruit rechtstreeks bij de fruittelers gekocht. Grootwinkelbedrijven en vrijwillig filiaalbedrijven zijn vooralsnog minder interessante handelspartners voor Mergelland-fruit. Deze bedrijven hebben een landelijk of regionaal centraal inkoopbeleid en verkopen het fruit onverpakt. Dit laatste strookt niet met de voorgestane promotie en gewenste herkenbaarheid van het Mergelland-fruit door de verpakking. Bovendien voegen zij zich vermoedelijk minder gemakkelijk in het gewenste afzetpatroon waarbij prijsstelling en promotie in een hand dienen te blijven. Naar verwachting zullen de grootwinkelbedrijven ook minder interesse hebben in het Mergelland-fruit door de nagestreefde geringere marges op het produkt.

Ketenstructuur

Om de extra opbrengsten te laten toevallen aan de fruittelers dienen de afzetketens kort te zijn. Daarbij kunnen de telers ook door de overname van een aantal handelsfuncties een groter deel van de marge naar zich toe trekken. Afhankelijk van de keuze of het streekprodukt MBT of biologisch geteeld zal worden, variëren de groot- en detailhandelskanalen. Geïnterviewden vinden

voorts, gezien de betekenis van de huisverkoop bij fruit, dat dit afzetkanaal betrokken moeten worden bij de afzet van Mergelland-fruit.

Controle

De kwaliteit van het Mergelland-fruit moet in- en uitwendig excellent zijn. De ondervraagden vinden dat de produktcontrole plaats moet vinden door het Kwaliteits-Controle-Bureau voor Groenten en Fruit (KCB) dat het keurmerk van het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen voor de exportkwaliteit verleent. De herkomstcontrole is de verantwoordelijkheid van de organisatie die het streekprodukt en/of streeknaam beheert. Zij kan deze herkomstcontrole delegeren aan de veilingen of aan andere instanties die veldcontroles verrichten.

Promotie

Het Mergelland-fruit moet zijn plaats in de markt veroveren; de handel moet er klanten voor zoeken. Promotiecampagnes waarbij aandacht wordt gevestigd op onder meer de gezondheidsaspecten zijn daarvoor noodzakelijk. Volgens de geïnterviewde handel wordt de afzet gestimuleerd indien het fruit voldoet aan de volgende trefwoorden: excellente kwaliteit en milieuvriendelijk geproduceerd.

De herkenbaarheid van het Mergelland-fruit kan bevorderd worden via een pakkend logo of de naam op de verpakking. Om de bijzonderheid van het Mergelland-fruit te benadrukken is het verpakken zoals van buitenland fruitsoorten gewenst en dient de verkoop van onverpakt fruit zo veel mogelijk beperkt te blijven. Voorwaarden voor de verpakking is dat deze milieuvriendelijk is (eventueel met statiegeld). Verder kan via de verpakking consumenteninformatie over Mergelland-fruit gegeven worden.

Organisatie

Een deel van de geïnterviewde handelsbedrijven vindt het in het algemeen gewenst dat een start wordt gemaakt met de afzet van milieuvriendelijke Mergelland-produkten. Voor sommigen evenwel zullen de daaraan verbonden voordelen vermoedelijk gering zijn, omdat de omzet hiervan klein zal zijn en er geen groei mee wordt verkregen. Degenen die reeds dergelijke produkten verkopen verwachten zelfs nadelen indien niet gekozen wordt voor de biologische produktiewijze, omdat bij de introductie van een andere vorm van milieuvriendelijk produkt verwarring ontstaat bij de consumenten. Hun moeizaam verkregen positie kan daardoor worden benadeeld.

Bij de opzet van een organisatie voor het fruit kennen de handelspartners een centrale rol toe aan de veiling. Men wil in een dergelijke organisatie wel participeren maar geen voortrekkersrol vervullen.

Onder de paraplu van een stichting die het algemene kader beheert voor "Mergelland"-produkten, dienen de verschillende partijen in de hard-fruitketen in onderling overleg de opzet van het afzetkanaal voor Mergelland-fruit in te

vullen. Hierbij dienen de volgende schakels betrokken te worden: telers, bijvoorbeeld via kringen van de Nederlandse Fruittelers Organisatie (NFO) inclusief aan huis verkopende telers, veilingen, handel en kleinhandel.

4.2.2 Industriefruit

Verkenning marktpotentieel

In Zuid-Limburg wordt op industriële en ambachtelijke schaal fruit verwerkt in stroopprodukten. Deze industrieën gebruiken daarvoor momenteel veelal valfruit en uitgeselecteerd fruit. Een deel van het fruit wordt ingevoerd uit onder meer België, soms uit Polen en Litouwen.

Voor een deel van de markt wordt biologische stroop bereid. Overwogen wordt om deze produktie gestoeld op oorspronkelijke teelt- en verwerkingswijzen verder uit te breiden. Volgens de geënquêteerde verwerkings- en handelsbedrijven is er bij de te verwachten verspreiding over een groot afzetgebied (Nederland) een markt in de orde van grootte van 30 tot 50 ha biologisch geteeld industriefruit. Een marktpotentieel ter grootte van de opbrengst van 30 ha is, gelet op de opbrengst, waarschijnlijk reëler. De consumptie per hoofd van de bevolking van appelstroop is niet bekend.

Daarnaast is er de afzet van de gebruikelijke stroopsoorten en van andere produkten (zie hoofdstuk 2). De zogenaamde "rinse" appelstroop bestaat voor een vierde uit appels of peren en voor drie vierde uit suikerbieten. Voor de produktie van een pot (450 gram) "rinse" appelstroop wordt uitgegaan van 1 kg appelen die slechts 100 gram appelstroop opbrengt. Voor de produktie van 1 liter appelsap is circa 1,5 kg appelen nodig. Appeldiksap is ingedikt appelsap. Voor de produktie van 450 gram pere-appelstroop is 1 kg appelen (25%) en 1,5 kg peren (16%) nodig.

Produktkwaliteit

De verwerkende industrie maakt bij de grondstoffen voor hun fruitprodukten tot nu toe geen onderscheid tussen gangbaar/MBT-fruit of tussen tafel/industriefruit. Biologisch fruit wordt wel apart verwerkt, maar betreft ook meestal uitgeselecteerd tafelfruit. Betwijfeld wordt of MBT-geteeld industriefruit een meerwaarde kan opleveren in de markt. Het lijkt erop dat dit wel het geval is voor biologisch geteeld industriefruit.

Het belangrijkste kwaliteitskenmerk voor industriefruit is de zoet/zuurverhouding. Over het algemeen is de zoet/zuur-verhouding van het huidige tafelfruit minder geschikt. Fruit met de juiste zoet/zuur-verhouding komt meestal van speciale industrierassen. Deze rassen bepalen de basiskwaliteit van een verwerkt fruitprodukt. De vroegere hoogstamrassen voldeden aan de gewenste zoet/zuur-verhouding. In Mergelland wordt nu nauwelijks nog hoogstamfruit geoogst. Voor het voldoen aan de kwaliteitsvraag moet daarom speciaal industriefruit aangeplant worden.

Herkomst

De produktie van industriefruit in Mergelland is te gering in verhouding tot de verwerkingscapaciteit. Uit Mergelland wordt alleen valfruit en uitgeselecteerd fruit verwerkt. Diverse soorten fruit worden daarom ingevoerd. Het biologische industriefruit wordt uit Duitsland, België en Luxemburg geïmporteerd. Aangezien Mergelland kwalitatief goed fruit voortbrengt zijn er mogelijkheden om speciaal geteeld milieuvriendelijk industriefruit af te zetten. Deze arbeidsextensieve teelt kan onder andere opgezet worden als tweede tak bij een bestaand bedrijf, bijvoorbeeld bij een akkerbouwbedrijf. De in Mergelland benaderde fruitverwerkende industrie is geïnteresseerd in een vergroting van de produktie. Zij hebben de mogelijkheid en de ervaring om kleine produktstromen apart te verwerken.

Prijs

De prijs voor het gebruikelijke industriefruit bedraagt circa 20 cent per kilogram. De vermoedelijke telersprijs van het Mergelland industriefruit zal circa 35 cent per kilogram bedragen. Volgens de geïnterviewden zal de exacte prijs van verwerkt Mergelland-fruitprodukt afhangen van: de mate van milieuvriendelijkheid, het geleverde quantum, de omschakelkosten in de fabriek, de aanvoerkosten en de verwerkingskosten. Gezien de huidige vraag liggen de biologische verwerkte fruitprodukten het best in de markt. Voor de teler betekent de keuze voor biologisch geteeld fruit dat hij zijn inspanningen vergoed krijgt. Daartegenover staat dat de hoeveelheid biologisch produkt klein is en dus de omschakelkosten van de fabriek hoog. Het risico van de aanplant van biologisch industriefruit zou niet uitsluitend door de telers gedragen dienen te worden. Het gaat immers om oude hoogstamrassen die pas na enkele jaren in volle produktie zijn. Via het afsluiten van meerjarige contracten kan het afzetrisico worden gespreid over de diverse partijen.

Distributie

Indien het fruitprodukt biologisch van oorsprong is zullen de natuurvoedingswinkels het produkt kunnen opnemen in hun assortiment. De produkt/prijs-verhouding van biologische appel-perestroop is goed: 4 tot 5 gulden voor 450 gram. Volgens de informanten behoort voor dit produkt ook afzet naar België tot de mogelijkheden. Momenteel zijn er twee Belgische winkelketens die biologische stroop verkopen. Andere interessante afzetkanalen zijn de boerderijwinkels, pannekoekhuizen, reform- en biologische winkels en de speciaalzaken (groentewinkels en bakkers).

Bij de afzet van verwerkte Mergelland-fruitprodukten is het van belang dat de distributie gekoppeld wordt aan andere kruideniersartikelen opdat er een gewenste schaalgrootte ontstaat en de kosten gedrukt kunnen worden.

Ketenstructuur

De teelt voor de verwerkende industrie brengt met zich mee dat er een strakke koppeling dient te zijn van de teelt van het fruit met de verwerking en de afzet. In feite is er behoefte aan een coördinator die de afstemming verzorgt.

Controle

Indien gekozen wordt voor de biologische produktie en verwerking van industriefruit vindt er afdoende kwaliteit- en teeltcontrole plaats door SKAL (EKO-keurmerk). Indien gekozen wordt voor MBT-geteeld industriefruit zal de kwaliteitscontrole niet gelijk zijn aan de bestaande controle. Verder zal er bij de verwerkers van het fruit een herkomstcontrole moeten plaatsvinden.

Promotie

De naam van het verwerkte fruitprodukt moet gekoppeld worden aan Mergelland. Dit aspect, ondersteund door regionale verwerking, geeft een sterke produktprofilering. Het verdient de voorkeur om meerdere verwerkte fruitprodukten te introduceren. De bekendheid van het ene produkt vergemakkelijkt de introductie van andere nieuwe produkten.

Organisatie

Bij de verwerkende industrie zijn eerder al plannen opgezet om streekprodukten van de grond te tillen. Deze plannen zijn toen niet doorgezet vanwege de hoge kosten voor de promotie. De initiatieven zullen vanuit de georganiseerde landbouw moeten worden ondernomen.

Binnen het raamwerk van een overkoepelende organisatie is vervolgens ketenoverleg noodzakelijk tussen de verschillende participanten. Daarbij dient te worden overlegd over het opvangen van het risico voor de telers in de eerste drie tot vier jaar na de aanplant. Van zowel boer/teler als handel en overheid worden investeringen verwacht voor de verwerkte Mergelland-fruitprodukten.

4.3 Tafelaardappelen en verse opengrondsgroenten

4.3.1 Tafelaardappelen

Verkenning marktpotentieel

Bij het bepalen van het verbruik van aardappelen dient er rekening mee te worden gehouden dat een derde van de consumptie uit aardappelprodukten bestaat. Van de gemiddelde consumptie per hoofd wordt circa 57 kg gevormd door de zogenaamde tafelaardappelen.

Uit een verkenning van de afzet in Mergelland blijkt dat een belangrijk deel van de huidige produktie in verwerkte vorm op de markt wordt gebracht via de grote aardappelverwerkingsbedrijven. Uitgaande van de onder andere op export gerichte vraag naar aardappelprodukten en rekening houdend met de ten opzichte van kleiaardappelen iets geringere gebruiksmogelijkheden van de aardappelen uit Mergelland moet worden aangenomen dat circa de helft van de produktie als tafelaardappelen is te bestemmen.

Voor de voorziening van het eigen gebied met tafelaardappelen is om die reden benodigd de produktie van circa 390 ha. Hierbij is uitgegaan van een gemiddelde produktie van 22 ton per hectare. De benodigde oppervlakte voor de voorziening van de gehele Zuidlimburgse bevolking komt op circa 1.700 ha. Om in de vraag naar tafelaardappelen in het wijdsere Euregiogebied te voorzien is een veel grotere oppervlakte vereist. Bij een gebruik zoals in Nederland is zelfs een produktie van ruim 9.500 ha vereist. De geraadpleegde handelsbedrijven verwachten in de eerste jaren een beperkte afzetmogelijkheid die geleidelijk kan groeien.

Tabel 4.2 Marktpotentieel tafelaardappelen

Regio	Aantal inwoners	Omzet-potentieel ton a)	Totaal benodigde hectaren b)
Mergelland	150.000	8 .550	390
Zuid-Limburg	650.000	37.050	1.690
Euregio	3.700.000	210.900	9.590

a) Totale consumptie per hoofd van de bevolking is 84 kg per jaar; b) Opbrengst per hectare: 44 ton consumptieaardappelen, waarvan de helft tafelaardappelen.

Jaarlijks worden in Mergelland ruim 1.000 ha consumptieaardappelen geteeld en circa 20 ha pootaardappelen.

Landelijk zijn de agrarische milieukeur (AMK-)normen geformuleerd voor tafelaardappelen. Door de daaruit voortvloeiende teeltrestricties zal niet het volledige areaal voor de AMK-teelt gebruikt kunnen worden. De produktiecapaciteit van het Mergelland zal dus voldoende zijn voor afzet in het gebied Zuid-Limburg.

Produktkwaliteit

Volgens de geënquêteerde handel moet de milieuvriendelijke Mergellandaardappel een goede smaak en een goed voorkomen hebben. Dit betekent dat men er goed aan doet om op voor het gebied geschikte rassen over te gaan. Als zodanig kan bijvoorbeeld Nicola in aanmerking komen. De smaakvervlakking die met de gebruikelijke hoge produkties gepaard gaat, zou moeten worden beëindigd.

Maar ook streekeigen variëteiten zoals het oude St. Pieter-ras (vroege consumptieaardappel) kan het streekeigene explicieter maken. De rassenkeuze moet afgestemd zijn op de AMK-teeltwijze en de aardappel mag in tegenstelling tot de huidige variëteiten in Mergelland niet schurftgevoelig zijn. Om het produkt in de markt voldoende profiel te laten hebben dan zal volgens de informanten de kwaliteit superieur moeten zijn.

Herkomst

Tafelaardappelen van lössgronden worden qua smaak beter gewaardeerd dan die van de zandgronden. Voor de handel is dit dan ook een criterium voor kwaliteit. Voor de telen rassen dient een bescherming en een quotering te worden opgebouwd. Het te gebruiken pootgoed is hierin opgenomen.

Prijs

De ervaringen van de geënquêteerden met de prijsvorming van geregistreerde teelt zoals die tot nu toe in Mergelland heeft plaatsgevonden zijn minder positief. Door de overvoerde marktsituatie werd geen meerprijs voor deze consumptieaardappelen betaald, waardoor het bedrijfsresultaat van de telers niet verbeterde. Voor een goede prijsvorming moet daarom aan drie voorwaarden worden voldaan: minimaal AMK-teelt, een goede smaak en een quotering. De geïnterviewden geven daarbij aan dat de consumentenprijs slechts weinig boven de prijs van gangbare aardappelen mag liggen. Zij vrezen dat anders het marktaandeel veel te gering zal blijven.

Distributie

Het continu leverbaar zijn van de Mergelland-tafelaardappel is, volgens de handel, een voorwaarde. Daarvoor is quotering van de produktie en voorraadbeheer noodzakelijk. De opslag, het sorteren en verpakken kan in principe bij de telers en de handel plaatsvinden, mits de controle op kwaliteit en herkomst daarbij kan worden verzekerd. De telers kunnen op deze manier een groter deel van de totale marge krijgen. Bij de coördinatie van de teelt en de afzet zal een bedrijf of organisatie die de verhoudingen in de aardappelmarkt kent een rol moeten spelen. Want door de eis van continue levering is het belangrijk de afzet in zijn geheel aan te pakken. Evenals bij de gebruikelijke aardappelafzet zal men moeten werken met participatiecontracten. De verkoop zal in eerste instantie beperkt dienen te blijven bij de boerderijwinkels en de AGF-speciaalzaken en pas later zal via de grootwinkelbedrijven worden geleverd.

Controle

De controle op kwaliteit kan op de gebruikelijke manier plaatsvinden. De AMK-controle kan gebeuren door de hiervoor aangewezen landelijke en regionale instanties.

De controle op de herkomst kan met behulp van produktlicenties. Een degelijke controle kan door de betreffende telers worden georganiseerd. Zware beperkingen in verband met het milieu leiden tot een gering produktievolume. Bij de opzet van de controleorganisatie dient een afweging te worden gemaakt of er een formele externe controle met de daaraan verbonden hoge kosten wordt ingevoerd of dat een registratie met mogelijk een (sociale) controle van de groep dient plaats te vinden. De aanduiding te velde van de percelen Mergelland-aardappelen is in dat verband gewenst.

Promotie

De aardappelen dienen niet alleen herkenbaar te zijn, maar de bekendheid dient door reclame te worden vergroot. Volgens de gesprekpartners uit de handel wordt de bekendheid van de Mergelland-tafelaardappel verder opgebouwd door aan de voorwaarden met betrekking tot smaak en verkrijgbaarheid te voldoen. De wijze van verpakking van deze aardappel (denk aan logo, milieuvriendelijke verpakking, consumenteninformatie) levert eveneens een bijdrage aan de herkenbaarheid van het produkt.

Organisatie

Voor de opzet van een geïntegreerde produktie en afzet is van belang dat de telers het zien zitten en de initiatieven nemen. Daarbij kan onder meer worden samengewerkt met de Stichting Akkerprodukt Limburg en de overheid. Vervolgens dienen zij voortrekkers in de distributiesfeer hiervoor te interesseren. De opzet van een regeling vanuit de handel is minder gewenst dan een opzet die vanuit de telers start. Bovendien hebben geraadpleegde handelsbedrijven weinig gelegenheid en behoefte om het initiatief te nemen en zijn afwachtend; zij verwachten dat de voorbereiding veel tijd kost.

Voorwaarde voor hun verdere deelname is wel dat er eerst een organisatie voor de Mergelland-produkten is opgezet. Daarbinnen kan de aardappelsector afspraken maken over de afzet, afzetketen en de teelt. Deze telersorganisatie moet ook de contacten met handel en detailhandel leggen.

4.3.2 Verse opengrondsgroenten

Marktpotentieel

Opengrondsgroenten vormen een belangrijk bestanddeel van de totale aankopen door consumenten. Een pakket Mergelland-produkten waarin diverse soorten verse groenten vertegenwoordigd zijn, is interessant voor de consumenten en versterkt de positie van de verkooppunten. Door de verkrijgbaarheid van verse groenten in combinatie met andere produkten zullen de consumenten zich gemakkelijker oriënteren op boerderijwinkels en andere speciaalzaken.

De consumptie per hoofd van de bevolking van verse groenten bedraagt gemiddeld 61 kg per jaar. Dit is dus inclusief het segment van de groenten onder glas.

In tabel 4.3 zijn de huidige produktie en de vraag in de verschillende gebieden vergeleken. Gewerkt is hierbij met de gemiddelde consumptie per hoofd van de afzonderlijke groentesoorten. Daarbij is aangenomen dat de opbrengst van de gewassen in Mergelland overeenkomt met de landelijke gemiddelden. Uitgegaan is van de oppervlakte die bij de landbouwtelling wordt geregistreerd. Met de teelt in particuliere tuinen is om die reden geen rekening gehouden. De opgenomen soorten worden voornamelijk in de open grond geproduceerd. De belangrijke oppervlakte witlofwortelen en aardbeien zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

Tabel 4.3 Vergelijking van de produktie met geschatte vraag van diverse soorten groenten in Mergelland en Zuid-Limburg

Groente	Produktie in Mergelland: aantal hectaren	Vraag in Mergelland: benodigd aantal hectaren	Vraag in Zuid-Limburg: benodigd aantal hectaren
Bloemkool	19,5	42	183
Peen	11,5	15	65
Sluitkool	10,7	15	63
Spruitkool	7,0	19	103
Asperges	5,2	11	50
Prei	3,7	14	59
Knolselderij	2,8	2	10
Andijvie	1,8	9	39
Totaal	62,2	127	572

De huidige produktie in Mergelland is voor de meeste groentesoorten aanmerkelijk kleiner dan de vraag in het gebied zelf. Dit is in nog sterkere mate het geval in vergelijking met de vraag in geheel Zuid-Limburg.

Produktkwaliteit

De geïnterviewden zien echter voor de meeste opengrondsgroenten weinig mogelijkheden voor een streekprodukt. Het gebied heeft op zichzelf geen sterke ontwikkeling in de tuinbouwteelten. De animo bij de akkerbouwers om op de teelt van groenten over te gaan is uiterst beperkt. Toch zijn er voor groene asperges, diverse soorten kool waaronder broccoli en ook voor aardbeien goede kansen. Het probleem is, dat de opengrondsgroenten op milieuvriendelijke wijze geteeld zouden moeten worden. Daarmee heeft men in het gebied geen ervaring opgedaan. Bovendien bestaan er voor groenten nog geen AMK-normen (uitgezonderd uien). Om aan de gewenste milieuvriendelijkheid gestalte te geven met een biologische teeltwijze acht men op dit moment geen mogelijkheden aanwezig. In de huidige situatie betekent een uitbreiding van

groenteteelt op akkerbouwbedrijven ten koste van bijvoorbeeld granen ook een toename van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Prijs

De eis van een milieuvriendelijke teelt maakt, dat er nogal wat aanpassingen nodig zijn in de teelt van opengrondsgroenten. Dit vergt van de telers een grote vakbekwaamheid en de nodige inzet. Volgens de geïnterviewden zijn de telers en de bedrijven in Mergelland qua bedrijfsvoering minder ingesteld op de groenteteelt. Zij zijn veelal niet vertrouwd met de afzet via de veiling en geven de voorkeur aan contracten om risico's van prijs en afzet te beperken. De benodigde verkoopprijs van de milieuvriendelijke Mergelland-groente zal daarom de eerste jaren aanmerkelijk boven de veilingprijs dienen te liggen. De geënquêteerden hebben hierdoor ernstige twijfels over de uitvoerbaarheid van afzet van Mergelland-groenten.

Distributie

De voorziening van de verkooppunten met diverse soorten verse groenten stelt hoge eisen aan de bevoorradingswijze. Uit praktische overwegingen zou men zich daarom beter kunnen richten op de meer houdbare produkten van het Mergelland-assortiment. Evenals voor de andere produkten zou de verkoop voornamelijk plaats dienen te vinden in de speciaalzaken en in de zogenaamde boerderijwinkels.

Ketenstructuur

De afzetketen voor Mergelland-groenten dient er eenvoudig uit te zien: de telers produceren de benodigde produkten op basis van contracten voor de gespecialiseerde detailhandel. De administratie van de contracten vindt plaats bij de veiling. Verder hebben de veilingen weinig bemoeienis met de Mergelland-groenten. De logistieke afhandeling is een zaak van de contractpartners. In de vraaggesprekken is verder opgemerkt dat de rechtstreekse verkoop aan de consument in Mergelland een belangrijke plaats inneemt. De telers verkrijgen daardoor een groter deel van de marge.

Controle

Bij de teelt van groenten heeft men de keuze om de leverantie aan de afnemer via de veiling te laten lopen of alleen de administratieve afwikkeling aan de veiling te melden. Bij de levering via de veiling gebeurt de controle op de kwaliteit van de Mergelland-groenten op de veiling, in het andere geval moeten telers en handel samen de kwaliteit beoordelen. De herkomstcontrole zal binnen een op te richten overkoepelende organisatie door de telersgroepering dienen te worden georganiseerd.

Promotie

De introductie van Mergelland-groenten bij de consumenten vereist een speciale zorg. De diverse soorten groenten moeten worden onderscheiden van de biologische en de gangbare. Voor de verschillend geteelde groenteprodukten geldt dat zij om gezondheidsoverwegingen bij de consumenten worden aanbevolen en een hogere prijs aanvaardbaar maken. Vanuit de biologisch georiënteerde verkooppunten mag een afwijzende reactie worden verwacht als de milieuvriendelijke wijze niet biologisch wordt ingevuld. De consumenten worden door de verscheidenheid aan produkten met uiteenlopende mate van milieuvriendelijkheid in verwarring gebracht en zien vermoedelijk geen reden om de speciale inspanningen ten behoeve van milieu te waarderen door een veel hogere prijs.

Organisatie

De veilingen dienen bij de opzet van een produktie- en afzetorganisatie voor de Mergelland-groenten een centrale rol te vervullen. Op deze wijze kan de aanwezige kennis- en infrastructuur worden benut. Bovendien kan worden bezien welke produkten zich lenen voor de milieuvriendelijke teeltwijze.

4.4 Granen

De graanproduktie van Mergelland wordt tot nu toe slechts voor een klein deel benut voor de bereiding van brood. Het merendeel van de tarwe wordt bestemd voor veevoer. Gerst en rogge nemen slechts een klein areaal in. De vraag is dan ook in hoeverre de huidige graanteelt kan worden benut voor streekprodukten van Mergelland.

4.4.1 Baktarwe

Marktpotentieel

Op grond van de informatie van de meelbereiders en -leveranciers mag worden verwacht dat onder bepaalde voorwaarden de tarweteelt kan bijdragen tot de Mergelland-produkten. Daarbij gaat het onder meer om tarwe die wordt bestemd voor het maken van broodvarianten.

Binnen het afzetgebied van Zuid-Limburg inclusief Mergelland zal het vooralsnog gaan om slechts een deel van de huidige broodconsumptie.

Uitgaande van een gemiddelde jaarconsumptie van 60 kg brood per hoofd is de totale vraag naar baktarwe bepaald (zie tabel 4.4). De genoemde hoeveelheid brood komt overeen met eenzelfde gewicht aan tarwe. De behoefte aan baktarwe bedraagt alleen voor Mergelland-bevolking 9.000 ton en voor die van Zuid-Limburg in zijn geheel 39.000 ton. Voor deze vraag is een oppervlakte tarwe benodigd van circa 1.200 respectievelijk 5.500 ha. De opbrengst is vanwege de milieuvriendelijke teeltwijze op 7 ton per hectare geschat.

Per procent marktaandeel gaat een vraagverandering van 12 dan wel 55 ha tarwe gepaard. Dit alles onder het voorbehoud dat uitsluitend lokaal geteelde tarwe wordt verwerkt.

De geraadpleegde handel- en verwerkingsbedrijven verwachten dat voorlopig maar een marktaandeel van enkele procenten te realiseren is. Dit komt neer op slechts een deel van de huidige tarweteelt die in Mergelland op circa 3.200 ha plaatsvindt.

Tabel 4.4 De produktie en de geschatte vraag naar baktarwe

Gebied	Aantal inwoners	Totale vraag baktarwe	Per % markt-aandeel	Bij 10%
Mergelland	150.000	9 000 ton	12 ha	120 ha
Zuid-Limburg	650.000	39 000 ton	55 ha	550 ha

Indien het marktaandeel zou kunnen worden opgevoerd naar 10%, dan zal de voor de consumptie Mergelland-brood in het gebied Mergelland circa 120 ha baktarwe nodig zijn en voor de consumptie in Zuid-Limburg circa 550 ha baktarwe.

Produktkwaliteit

Uit ervaringen in onder andere omliggende landen is gebleken dat er tarwerassen zijn die zich lenen voor de gebruikelijke broodbereiding. Dit betreft zowel rassen van winter als van zomertarwe. Ook de ervaringen in Zeeland (Zeeuwse Vlegel) geven aan dat milieuvriendelijke tarweteelt mogelijk is. Een dergelijke teeltwijze geeft een opbrengstderving van circa 30% (in 1993 was de gemiddelde opbrengst 6.700 kg). De lagere opbrengst gaat gepaard met een hoger dan het gebruikelijk eiwitgehalte. De bemestingswijze met een late toediening van mest is hierop van invloed. Inmiddels zijn voor de tarweteelt ook zogenaamde AMK-normen van kracht geworden. Deze normen kunnen als uitgangspunt worden genomen voor de bepaling van de mate van milieuvriendelijkheid.

Voor de broodbereiding is voorts het zogenaamde valgetal van groot belang. In de hoogte van dit getal komt de afwezigheid van schot tot uiting. Daarbij gaat het ook om zogenaamde verborgen schot dat op kan treden bij gevoelige rassen. Dit betekent dat er een selectie op geschikte rassen moet plaatsvinden en dat partijen afzonderlijk bemonsterd dienen te worden alvorens tot samenvoeging voor de bakkerijbestemming kan worden overgegaan. Een deel van de geproduceerde tarwe zal ondanks de genomen voorzorgen niet voor de broodbereiding gebruikt kunnen worden. De scherpte bij de beoordeling bepaalt of er Mergelland-brood kan worden gebakken van uitsluitend eigen tarwe en in hoeverre mengen met voorraden van voorafgaande jaren of met

andere soorten tarwe noodzakelijk is om de gewenste broodkwaliteit te verkrijgen.

Herkomst

Het telen van milieuvriendelijke baktarwe vereist enige aanpassingen in het landbouwsysteem. Voor het gebied als geheel is een spreiding bij de gebruikte rassen om teeltrisico's zoals het uitvriezen en ongunstige weersomstandigheden bij de oogst te beperken gewenst. De rassenkeuze, de teeltwijze, de opslag en de aflevering dienen te worden gericht op het beschikbaar krijgen van een toereikende voorraad baktarwe.

In verband met de noodzakelijke milieuvriendelijkheid moet worden gestreefd naar teelt op AMK-normen. De geïnterviewden merkten overigens op dat in het verleden bakkers en ook grootwinkelbedrijven al geprobeerd hebben om diverse vormen van milieuvriendelijk brood te verkopen. De meesten zijn hiermee gestopt. Informanten geven daarom de voorkeur aan het benadrukken van het streekprodukt met een eigen karakter.

Prijs

De verwerkers geven aan dat het gebruikte meel maar nauwelijks duurder mag zijn dan het gangbare. De betere beloning van de Mergelland-baktarwe moet dan ook vrijwel geheel worden verkregen door te besparen op de kosten van de verhandeling. Wel moet in de prijsvorming de opbrengstderving van de milieuvriendelijker tarweteelt worden verdisconteerd. Ook diensten als eigen opslag moeten in de prijs die de akkerbouwer ontvangt, tot uiting komen. Via contractteelt dient zowel een afzet- als een prijsgarantie te worden overeengekomen. Ook de afstemming van de produktie op de benodigde hoeveelheden zal binnen de keten vastgelegd dienen te worden.

Distributie

De distributie van de broodgrondstoffen kan zowel in Mergelland als in Zuid-Limburg plaatsvinden via de gebruikelijke handelskanalen. Vanwege de vooralsnog beperkte omzet dienen de meelproduktie en distributie evenwel centraal te worden gestuurd. Het meel moet bij de verwerking in de bakkerijen wel duidelijk worden onderscheiden van het gangbare meel. De interne logistiek van de bakkerijen dient hierop aangepast te worden.

Voor de levering van brood aan de verkooppunten waar niet wordt gebakken is eveneens een doelmatige distributie vereist. Bij de opzet van een verkooporganisatie doet zich de keuze voor of de distributie zich richt op een beperkt aantal verkooppunten die als trekkers voor het produkt gaan optreden of dat er vanaf het begin naar een grote spreiding wordt gestreefd met alle daaraan verbonden consequenties voor de dagelijkse levering. Dit geldt zeker als een omvangrijk verkoopgebied bestreken gaat worden (zie ook de ervaringen met de Zeeuwse Vlegel).

Ketenstructuur

Het succes van de introductie van Mergelland-brood is geheel afhankelijk van de afspraken die er in de keten gemaakt kunnen worden tussen de telers, verwerkers, handel en bakkers. Uit kostenoverwegingen dient de tarwe via de kortst mogelijke weg naar de in de omgeving werkzame maalderijen annex meelindustrieën te gaan en vandaar aan de verdelende handel en de aangesloten bakkers te worden geleverd. Alleen door hierover afspraken te maken is het mogelijk om de verkoopplaatsen op de gewenste wijze te voorzien en de kosten in de hand te houden. Een gesloten circuit met aangesloten bakkers heeft tevens het voordeel, dat de kwaliteit nauwlettender kan worden gevolgd. Bij het ontwikkelen van het Mergelland-brood dient de meelsamensteller een centrale plaats in te nemen. Op zijn aanwijzingen kunnen de bakkers hun produkt bereiden en dienen telers veranderingen aan te brengen in de teeltwijze.

Controle

Het is van belang om de keuring van de gewassen en de geoogste produkten op te dragen aan een onafhankelijk instantie. Men zou daarbij evenals de Zeeuwse Vlegelorganisatie een beroep kunnen doen op de Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst (NAK). Deze dienst controleert eveneens de naleving van AMK-normen. De beteelde percelen zouden kunnen worden gekarteerd en voorzien van veldaanduidingen.

Informanten geven aan, dat controle op de bakkerijen wrevel oproept. Dit was een van de redenen waarom in het verleden veel bakkers zijn gestopt met het bakken van biologisch brood. Toch is controle op kwaliteit en herkomst in de hele keten een noodzaak. Om dit tot stand te brengen zal dan ook veel overleg nodig zijn.

Promotie

De broodmarkt in Nederland en dus ook in Mergelland is een verdringingsmarkt. Elke nieuwe variëteit verdringt een bestaande variëteit; de consument gaat niet meer brood eten. Dit betekent dat de positionering van het Mergelland-brood goed moet zijn: een bijzonder brood (vorm, zuurdesem, tarwe/rogge, dassenbrood) met een bijzondere milieuvriendelijke herkomst. Een exclusief imago dus. Welk brood ook gekozen wordt, het Mergelland-brood moet identiek zijn, dit wil zeggen dat het gebakken moet worden volgens een zelfde receptuur. Zoals het Pandabroodje kan het Mergelland-brood verpakt worden aangeboden aan de consument. Op de verpakking wordt informatie verstrekt over kwaliteit, herkomst, milieuvriendelijkheid en receptuur.

Organisatie

Een op te richten collectief van telers dat zich inzet voor de Mergellandtarwe zou kunnen overwegen om in de aanloopfase een bedrijfsbegeleidingsdienst te contracteren. Inschakelen van deskundigen bij de selectie van de ras-

sen is eveneens gewenst. De telersgroep dient ook via de inkoop van de verschillende soorten zaaizaad invloed te kunnen uitoefenen op de aard en omvang van de produktie, in samenspel met de verwerker en binnen de organisatie voor de Mergelland-produkten.

4.4.2 Rogge

In de totale graanproduktie neemt rogge nog maar een bescheiden plaats in. Dit ondanks de opbrengstverbeteringen die de afgelopen jaren ook bij dit gewas zijn gerealiseerd. In 1994 werd in Mergelland circa 30 ha rogge geteeld. Voor de bereiding van roggebrood in de regionale bakkerijen wordt momenteel vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van mengsels die buiten het Mergelland zijn geproduceerd. De roggemeelafzet bedraagt slechts circa 3% van de totale meelafzet in het gebied. Het relatief grootschalige karakter van de roggebroodproduktie in Mergelland biedt waarschijnlijk mogelijkheden om binnen het brede assortiment van roggebroodprodukten een specifieke variant op te nemen. De uiteindelijke keuze hiervoor dient te worden gemaakt door de meelbereiders. Deze dienen ook aan te geven aan welke eisen de geteelde rogge zal moeten voldoen.

Verder kan rogge ook worden gebruikt om in combinatie met tarwe in speciale broodsoorten te worden verwerkt. Over het geheel genomen zijn de perspectieven van rogge in vergelijking met tarwe beperkt. De vraag naar roggebrood lijkt iets af te nemen.

4.4.3 Brouwgerst

Marktpotentieel

Bij de afzet van gerst gaat het vooral om de zomergerst die voor de bierbereiding kan worden gebruikt. De schaalvergroting bij de brouwerijen heeft landelijk geleid tot het verdwijnen van de kleine brouwerijen die waren gericht op de streekvoorziening. In Zuid-Limburg zijn echter een aantal kleinere brouwerijen werkzaam gebleven naast de internationaal werkzame concerns.

De Zuidlimburgse bierbrouwerijen hebben duidelijke behoefte aan in Mergelland geteelde gerst. Deze vraag dient te worden bezien in vergelijking tot het biergebruik. Per hoofd van de bevolking wordt in Nederland gemiddeld 95 liter bier gedronken. Bij de meest efficiënte produktiewijze (dit is 600 liter bier uit 75 kg mout=100 kg brouwgerst) gaat het bierverbruik van alleen Mergelland al gepaard met een behoefte aan 500 ha gerst. Daarbij is ervan uitgegaan dat per hectare 5 ton brouwgerst beschikbaar komt. Voor geheel Zuid-Limburg komt bij deze uitgangspunten de lokale vraag overeen met de produktie van circa 2.000 ha gerst. Momenteel wordt in Mergelland circa 170 ha brouwgerst geteeld. Gegeven het marktpotentieel voor de lokale afzet kan de produktie van gerst drastisch worden vergroot.

Tabel 4.5 De geschatte vraag naar brouwgerst voor de lokale voorziening

Gebied	Aantal inwoners	Totale consumptie (milj. l)	Benodigde hoeveelheid gerst	Gerstopbrengst per hectare	Benodigd aantal hectaren
Mergelland	150.000	14	2.375	5 ton	475
Zuid-Limburg	650.000	62	10.333	5 ton	2.066

Produktkwaliteit

De brouwgerst voor de mout- en bierbereiding moet aan een aantal eigenschappen voldoen. De mouterij stelt eisen aan het eiwitgehalte, de kiemkracht en de korrelgrootte. De vereiste kwaliteiten gaan veelal samen in bepaalde rassen. Verder blijkt dat het eiwitgehalte in zuidelijke teeltgebieden veelal beneden de kritische grens blijft (vergelijkende Rassenlijst 1995).

De akkerbouwers moeten hun bedrijfsvoering aanpassen zodat zij in ieder geval brouwgerst volgens de inmiddels opgestelde AMK-normen kunnen telen.

Herkomst

Het kunnen verwijzen naar de herkomst versterkt veelal de marktpositie van produkten. De vraag naar gerst uit Mergelland kan bij gerichte produktontwikkeling toenemen. De milieubelasting van de landbouw neemt bij een grotere oppervlakte gerst af omdat de teelt van gerst zeer weinig gewasbeschermingsmiddelen vereist (gemiddeld 2,1 kg actieve stof/per hectare; CBS-Landbouwcijfers). In vergelijking met andere gewassen ligt ook het gebruik van kunstmest op een veel lager niveau.

Prijs

Binnen de geldende prijsverhouding van de akkerbouwprodukten is de teelt van brouwgerst tot voor kort niet aantrekkelijk geweest. De nadruk lag op de teelt van tarwe die in het algemeen meer opbracht dan brouwgerst. Als gevolg van de overgang naar een meer marktgeoriënteerd Europese graanbeleid is de positie van de gerst verbeterd. Naast de betere prijs voor gerst in vergelijking tot tarwe ontvangen de telers bovendien een hectaretoeslag voor geteelde granen. Wil de teelt van brouwgerst aantrekkelijk te worden, dan dient het nadeel van de lagere opbrengst ten opzichte van tarwe te worden gecompenseerd door de hogere prijs voor de brouwbestemming. Daarbij is het volgens de informanten van belang dat de gerst op de bedrijven kan worden opgeslagen en bij gebleken geschiktheid als uniforme partij kan worden aangeboden aan de mouterij. De basis voor de vergoeding van de telers dient bij voorkeur directe afzet van de telersbedrijven aan de brouwerij te zijn.

Collectie van partijen

In de voorbije jaren is gebleken dat het de nodige hoofdbrekens kost om brouwgerstpartijen uit Mergelland te verzamelen ten behoeve van de mouterij. Het knelpunt was met name de geringe hoeveelheid in vergelijking tot de schaalgrootte van de mouterijen. Van belang daarbij is de behoefte om partijen reeds af boerderij te sorteren en op basis van uniformiteit bijeen te brengen. Naar aanleiding van de vraag uit het gebied wordt sinds 1994 de geproduceerde brouwgerst collectief aan een bierbrouwer geleverd.

Controle

Herkomst en kwaliteit van de geteelde gerst moeten objectief toetsbaar zijn. Het beste kan men daarvoor zoveel mogelijk aansluiten bij bestaande controlestelsels (AMK of Skal).

Promotie

Van oudsher wordt in Zuid-Limburg bier gebrouwen. De brouwerijen met afzet over een veel groter gebied dan de regio beroemen zich op de tradities die in dit gebied leven. Van invloed daarbij is dat streekprodukten als bier sterk worden verbonden met een imago dat beelden oproept van traditionele waarden, degelijkheid en gezelligheid. De teelt van Mergelland-gerst als belangrijke grondstof voor de bierbereiding kan hierop aansluiten.

Organisatie

In 1994 is een groepering van telers gevormd die in samenspraak met de afnemer brouwgerst gaat telen overeenkomstig de door de brouwer aangeduide specificaties. Binnen de teelt van granen kan deze brouwgerstkern een duurzaam bestanddeel vormen. De betreffende bedrijven kunnen ook de basis vormen voor milieuvriendelijk geteelde Mergelland-tarwe. In de telersgroep dienen afspraken te worden gemaakt over de te gebruiken rassen, de teeltwijze, de beoordeling van de kwaliteit, de bewaring en het mouten van de partijen. De groepering dient ook de externe contacten te leggen met leveranciers en de veredelingsbedrijven, en zo nodig via een contract voor de begeleiding van de telers zorg te dragen.

4.5 Melk en melkprodukten

Marktpotentieel

Op zichzelf ligt er een belangrijke afzetmarkt voor zuivelprodukten in en in de directe omgeving van het produktiegebied.

De vraag zal zich vooral richten op variëteiten van bestaande zuivelprodukten zoals kaas, vla, drinkmelk, diverse soorten yoghurt en karnemelk. Per

hoofd van de bevolking bedraagt de consumptie van melk en melkprodukten in Nederland gemiddeld 110 liter. In België en Duitsland is het gebruik van verse melkprodukten overigens belangrijk lager. Mogelijk dat ook in Zuid-Limburg een lager verbruik dan voor Nederland als geheel geldt. Het jaarverbruik van kaas ligt gemiddeld op 15 kg per hoofd. Op basis van de bevolkingsaantallen is het afzetpotentieel bij uiteenlopende marktaandelen voor verse produkten en voor kaas in de Mergelland en Zuid-Limburg bepaald. Dit blijkt uit tabel 4.6.

Tabel 4.6 Schatting van de afzet van Mergelland-zuivelprodukten

Zuivel	Consumptie per hoofd	Marktaandeel	Verbruik Mergelland	Verbruik Zuid-Limburg
Volle melk (liter)	39,2 liter	2% = < 1 liter	105.000 liter	455.000 liter
Karnemelk (liter)	10 liter	10% = 1 liter	150.000 liter	650.000 liter
Kaas	15,0 a) kg	15% = 2,25 kg	378 ton	1.463 ton

a) Fabrieks- en boerenkaas. Per kilogram kaas is circa 9 liter melk nodig.

Naar verwachting is de marktpotentie van de bewaarbare zuivelprodukten en met name van kaas, zowel boerenkaas als speciale kaassoorten, beter dan van de verse zuivelsoorten. Te meer omdat dit type produkten gemakkelijker in combinatie met andere produkten kan worden verkocht. Het marktaandeel van karnemelk is daarom op 10% gesteld ,dat van kaas op 15%.

De huidige veestapel in Mergelland (15.000 melkkoeien) is, uitgaande van een gemiddelde melkgift van 6.000 liter per koe, goed voor een jaarproduktie van 91,6 miljoen liter melk. Deze produktie is toereikend voor de totale vraag naar zuivel vanuit het gehele Zuidlimburgse gebied. Bij de veronderstelde marktaandelen van de streekprodukten in tabel 4.6 wordt nog slechts een zesde van de melkproduktie in dit gebied opgenomen.

Produktkwaliteit

De melk uit Mergelland wordt tot nu toe via de centrale coöperatie verwerkt in een kaasfabriek te Born. De capaciteit van deze fabriek is voor circa een derde belast met verwerking van melk uit Mergelland. De produkten van de coöperatieve kaasbereiding op basis van de melk uit Mergelland onderscheiden zich niet van de gebruikelijke.

Kleine zuivelverwerkende bedrijven zijn er niet meer in het onderzoeksgebied.

Slechts enkele veehouders zijn ingesteld op de eigen zuivelbereiding. Zij maken kaas en ook allerlei soorten vla. Wil de afzet van streekeigen kaas en zuivel meer kans maken, dan zal men er op veel grotere schaal op boerderijprodukten moeten over gaan. De produktie van typische kaasprodukten als Rommedoe past volgens veel geïnterviewden in het patroon van de Mergellandprodukten.

De bereiding van kaas en van andere zuivelvariëteiten vereist evenwel belangrijke veranderingen in de bedrijfsvoering van de melkveebedrijven. Het gebruik van voedermiddelen zal veelal aangepast moeten worden. Er dienen investeringen plaats te vinden. Maar eerst en vooral dienen de veehouders de cursus voor de kaas- en de zuivelbereiding te gaan volgen.

Daarbij is het vraag waarop men zich zal richten. Het aspect milieuvriendelijkheid is voor melk zowel landelijk als regionaal niet onderbouwd middels een uitgewerkt produktiesysteem. Momenteel kennen we als milieuvriendelijk systeem alleen de biologische melkveehouderij. Een consequente overgang op deze produktiewijze is technisch niet te realiseren en leidt tot onvoldoende perspectief voor het gebied.

Prijs

De bedrijven die kaas maken realiseren als regel een prijs die per kilogram melk circa 20 cent hoger is dan bij levering aan de zuivelfabriek. De besparing op de transport- en verhandelingkosten vergeleken met afzet via de zuivelfabriek kunnen deels worden doorgegeven aan de consumenten. Bij opbouw van een melkprijs voor de directe verkoop aan consumenten kan vanaf boerderij meestal lager worden gestart, namelijk op circa 70 cent per liter, zodat men gemakkelijker beneden de winkelprijs kan blijven. De verwerkte melkprodukten hebben uiteraard een hogere prijs.

Distributie

Volgens de huidige bereiders biedt de verkoop van Mergelland-zuivel goede mogelijkheden. Zij kunnen hun produkten goed afzetten. De handel en consumenten vragen ernaar. Echter, vanwege de logistieke problemen en de daaraan verbonden kosten zal de afzet van verse Mergelland-zuivelprodukten buiten het onderzoeksgebied vooralsnog klein blijven. De informanten denken dat er vooral afzetmogelijkheden zijn via boerderijwinkels. Bij afzet via grootwinkelbedrijven zal de prijsconcurrentie te zeer een rol spelen en blijft er van de opbrengst onvoldoende over voor de beloning van de veehouder. Ook aan de eis van continue levering zal dan moeilijk kunnen worden voldaan.

Ketenorganisatie

Vanwege de vereiste arbeidsorganisatie zal de kaasmakerij eerder kans maken op bedrijven die een relatief grote arbeidsbezetting hebben. Eenmansbedrijven die een te klein melkquotum hebben of de bedrijven waarop de opvolger reeds meewerkt kunnen de zuivelbereiding het gemakkelijkst ter hand nemen. De dagverse zuivelprodukten zullen in een kleine straal rondom de melkveehouderijbedrijven gedistribueerd kunnen worden. Daarentegen kan de distributie van kaas in een veel groter gebied plaatsvinden.

Controle

Uit de gesprekken blijkt dat de eigen organisatie van boerderijzuivelbereiders de controletaak op de produktiewijze en de herkomst dient te omschrijven en de naleving ervan dient te controleren. Hierbij is het van belang om beroep te doen op externe beoordelaars die aan de hand van omschreven werk- en produktiewijzen de betrouwbaarheid na kunnen gaan.

Organisatie

De verwerking van melk tot boerderijprodukten kan veelal niet zonder de medewerking van de huidige afnemer. Met deze organisatie zal een overeenkomst moeten worden aangegaan waarin is opgenomen dat een deel van het melkquotum, ten behoeve van de eigen bereiding, wordt achtergehouden. Meestal maakt men op de landbouwbedrijven niet continu kaas maar alleen gedurende een bepaalde periode in het weideseizoen. Met de huidige afnemer zal ook moeten worden afgesproken hoe de melk die niet voor eigen gebruik wordt verkaasd of verwerkt tot boerderijprodukten zal worden opgehaald. Mogelijk zal dit met hogere kosten voor de afnemer gepaard gaan. Ook de nadelen van de eventuele onderbezetting van de fabrieksinstallaties zullen in beschouwing moeten worden genomen. Belangrijk is daarom op basis van de ontwikkeling voor zuivelbereidende melkveebedrijven tevens na te gaan op welke wijze milieuvriendelijk geproduceerde Mergelland-melk fabrieksmatig kan worden verwerkt om bij te dragen aan de gewenste produktdifferentiatie. Om hun positie ten opzichte van de andere belanghebbenden duidelijk te kunnen maken is het noodzakelijk dat de boerderijzuivelbewerkers zich regionaal organiseren.

4.6 Rundvlees

Marktpotentieel

Het gaat in deze paragraaf alleen het rundvlees afkomstig uit de zoogkoeienhouderij. Dit kwaliteitssegment past in het verbruikspatroon van de Zuidlimburgse consumenten. Een belangrijk deel van deze consumenten kiest namelijk voor lekker eten tegen een redelijke prijs. Een overeenkomstige vraag is aanwezig in de aangrenzende delen van België en Duitsland.

Daarnaast is er een vraag naar kwaliteitsvlees die samenhangt met de toeristische dienstverlening. Zuid-Limburg ontvangt jaarlijks 750.000 Nederlandse vakantiegangers. Het aantal overnachtingen van toeristen komt op circa 1,4 miljoen per jaar. De koopkrachtige vraag vanuit de restaurants kan een versterking vormen voor de afzet van kwaliteitsvlees.

Op basis van het inwonertal beloopt het jaarlijkse rundvleesverbruik (in Nederland gemiddeld 19 kg per hoofd van de bevolking) in Zuid-Limburg in totaal 12.000 ton. Bij de afzetmogelijkheden zal het vooral gaan om het deel dat via ambachtelijke bedrijven wordt aangeboden. Om die reden slechts een

kwart van de totale vraag (zie LEI-DLO-Onderzoek vleesdistributie). De in tabel 4.7 genoemde hoeveelheid kwaliteitsvlees komt voor Mergelland overeen met circa 2.500 dieren van 300 kg en voor Zuid-Limburg op circa 11.000 dieren. De vraag uit de verblijfsrecreatie dient hieraan nog te worden toegevoegd. Het introduceren van Mergelland-vlees in restaurants kan een voorbeeldwerking hebben voor de consumenten in de omgeving. Het aantal vleesrunderen in Mergelland beloopt momenteel circa 14.000. Dit zijn evenwel niet allemaal zoogkoeien en gezoogde kalveren. Op grond van deze marktomvang zijn er mogelijkheden voor een overwegend plaatselijke afzet.

Tabel 4.7 Schatting van de afzetruimte van rundvlees op jaarbasis

	Mergelland	Zuid-Limburg
Aantal inwoners	150.000	650.000
Consumptie van rundvlees (in tonnen)	2.850	12.350
w.v. onverwerkt (55%)	1.500	6,795
w.v. kwaliteitsvlees via slagers (50%)	750	3.400

Produktkwaliteit

Veehouders die kwaliteitsvlees produceren willen dat hun produkt zich onderscheidt in de markt; de consument vraagt steeds meer om kwaliteitsrundvlees. Om de resultaten van hun produktiewijze veilig te stellen, hebben de geïnterviewden behoefte aan een objectieve onderbouwing van hun informatie over de kwaliteit. Centraal staat daarbij het beschrijven van het produktiesysteem van milieuvriendelijk voortgebracht Mergelland-rundvlees. Naast milieuaspecten, zal daarbij moeten worden gelet op de wijze van houden van de dieren, zoals de huisvesting in gestrooide stallen, het los lopen of aangebonden staan, enzovoort. Belangrijk is ook in hoeverre specifieke Mergelland-produkten worden gebruikt in het voer. Beperkt men zich tot het gebruik van granen, aardappelen, suikerbieten, mais, lucerne en grasland of mogen ook industriële afvalprodukten zoals bierborstel worden gevoederd? Hieraan kan eventueel de voorwaarde aan verbonden worden dat deze produkten geheel of voor het grootste deel afkomstig moeten zijn van de (landbouw)bedrijven in Mergelland. Nadrukkelijk dient te worden bepaald, welke grondstoffen absoluut niet mogen worden gebruikt en op welke wijze de gezondheidstoestand van de dieren wordt gecontroleerd.

Herkomst

De rundvleesproduktie in Mergelland is in vergelijking met andere delen van Nederland voor een veel groter deel gebaseerd op het houden van zoogkoeien. De zoogkoeienhouderij kan vanwege het extensieve karakter aansluiting geven bij de milieuvriendelijke wijze van landbouw zoals die voor het

ROM-gebied wordt voorgestaan. Volgens de ondervraagden is er nog weinig vraag naar milieuvriendelijk geproduceerd rundvlees. De consument heeft tot nu toe meer aandacht voor diervriendelijk geproduceerd rundvlees.

Prijs

Het produceren van kwaliteitsvlees leidt niet altijd tot een bevredigend prijsniveau. De directe afzet aan slachterijen kan de financiële ruimte creëren voor een betere beloning en geeft ook directer signalen over de gewenste kwaliteit.

Distributie

Het milieuvriendelijke rundvlees dient zo direct mogelijk van de producent naar de consument te gaan. De Zuidlimburgse consumenten krijgen daardoor gemakkelijker een binding met het produkt. In tegenstelling tot vele Nederlandse consumenten wil de Zuidlimburgse consument de kwaliteit, herkomst en produktiewijze zelf beoordelen.

Uit de verzamelde informatie blijkt dat het belangrijk is dat de slagers die Mergelland-rundvlees in het assortiment opnemen niet tevens andere soorten rundvlees verkopen. Twee soorten rundvlees in de vitrine doet het imago geen goed. Continue levering aan de slagers is daarvoor evenwel een voorwaarde. Dit betekent dat de opzetschema's gericht moeten zijn op kleine groepen en een opzetinterval van 1-2 maanden.

Ketenorganisatie

Het leveren van kwaliteitsvlees aan consumenten vindt reeds op verschillende manieren plaats. Sommige veehouders slachten zelf en verkopen vlees en vleeswaren van eigen dieren. Daarnaast wordt aan slagers geleverd. Slagers willen echter in hun inkoopbeleid niet van een producent afhankelijk zijn. Uit de interviews bleek dat risicospreiding voor hen belangrijk is. Een zekere mate van flexibiliteit bij de inkoop van Mergelland-rundvee door slagers is dan ook gewenst.

Controle

De controle op produktiewijze (zuiverheid) en kwaliteit kan worden uitgevoerd door bestaande vleeskeuringsinstellingen. De herkomst kan door de te stichten organisatie voor Mergelland-produkten worden gecontroleerd. De herkenbaarheid van het produkt kan worden versterkt door het voortdurend communiceren met de inwoners. Bij de introductie van Mergelland-rundvlees is de aanwezigheid van een breder assortiment van Mergelland-produkten een voorwaarde.

Promotie

De geïnterviewden vinden kwaliteitsrundvlees uit Mergelland een goed definieerbaar begrip. Het vlees dient bij introductie wel ondersteund te worden door promotie en andere produkten uit het Mergelland-assortiment.

Organisatie

De overkoepelende organisatie moet een algemeen raamwerk scheppen om zo het beeld van het produkt bepalen. Daarna kan de sector zelf een aantal zaken gaan omschrijven. Om het milieuvriendelijk rundvlees met het predikaat Mergelland voort te brengen, is het noodzakelijk dat de veehouders een samenwerkingsverband vormen. Dit heeft de belangrijke taak de produktievoorwaarden te omschrijven. Het samenwerkingsverband bepaalt ook in overleg met de afnemer van de dieren op welke wijze rundvlees zal worden verkocht. Een belangrijke dienstverlening kan voorts zijn het zorgen voor het uitgangsmateriaal en het richting geven aan de ontwikkeling van de fokkerij.

Verder kan het ontwikkelen van een Mergelland-vleesprodukt een positieve invloed hebben op de samenwerking tussen akkerbouwer en veehouder. De lokale kringloop van nutriënten tussen veehouder en akkerbouwer kan door de produktie van zoogkoeien bevorderd worden. De akkerbouw krijgt daardoor een nauwere verbinding met de vleesproduktie en profiteert mee van de waardeverhoging van het eindprodukt. Bovendien kunnen zo de bijprodukten van de rundveehouderij, zoals mest en gier, op lokaal niveau worden benut voor de verbetering van de bodemkwaliteit.

4.7 Conclusies

- Uit gesprekken met handels- en verwerkingsbedrijven blijkt dat men in het algemeen positief staat ten opzichte van de ontwikkeling van een aantal Mergelland-produkten. De kansen worden het grootst geacht voor produkten die aansluiten bij de wat afwijkende karakteristiek van Mergelland. Veelal zijn het produkten die al worden gemaakt en kleinschalig worden verkocht zoals appels en ander fruit, kaas en rundvlees. Verder kan de Mergelland-produktie ook betrekking hebben op diverse soorten bewerkte produkten als stroop, bier en broodvarianten. Het introduceren van dergelijke produkten sluit aan bij de behoefte aan variatie bij de consumenten.
- Bij de beoordeling speelt mee dat in en om het gebied een omvangrijke afzetmarkt ligt die gesteld is op kwaliteit van de produkten. De smaak en de aanlokkelijkheid van de produkten wegen daarbij sterker dan de specifieke milieuvriendelijke produktiewijze. Hoe exclusiever het produkt, hoe kleiner de afzetmogelijkheden. De afzet buiten het produktiegebied moet men niet overschatten, omdat de omgeving van Mergelland in een aantal opzichten op dit gebied lijkt en omdat het gebied als zodanig niet bekend is.

- De medewerking van grote afzet- en verwerkingsorganisaties is van groot belang bij het opstarten van de relatief kleinschalige initiatieven. Hun lokale activiteiten kunnen op de Mergelland-aanpak worden afgestemd.
- De kans van slagen is mede afhankelijk van de introductie, waarbij de herkenbaarheid, de prijs en de promotie een belangrijke rol spelen. Het verpakken van de produkten om de exclusiviteit te ondersteunen, de keuze van de verkoopkanalen en de prijs zijn eveneens van groot belang.
- Vanaf het begin dient te worden gestreefd naar een coördinatie van produktie en afzet met een beperking van de aangeboden hoeveelheden. De verantwoordelijkheid hiervoor en ook bij de opzet van de afzetorganisatie ligt bij de telers.
  De geraadpleegde handel en de verwerkingsbedrijven staan hier veelal afwachtend tegenover.
- De belangen die verbonden zijn aan de Mergelland-produkten dienen door een algemene organisatie te worden behartigd. Een brede ondersteuning is nodig, want als het idee niet goed aanslaat, dan is het uiterst moeilijk om een tweede keer hiermee bij de consument te komen.
- De introductie van milieuvriendelijke Mergelland-produkten brengt alleen al door de vereiste diversificatie een vermindering van emissies mee. Een aantal van de produkten (zoals biologisch industriefruit, brouwgerst en rundvlees) vereist een geringe hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen.

5. INTERPRETATIE VAN DE AFZETMOGELIJKHEDEN

5.1 Algemeen

5.1.1 Algemeen

In ROM-gebied Mergelland wonen circa 150.000 personen en daarmee kenmerkt Mergelland zich als een landbouwproduktiegebied met een relatief hoge bevolkingsdichtheid. In Zuid-Limburg als geheel wonen circa 650.000 mensen en tevens wordt deze karakteristieke streek bezocht door een groot aantal toeristen. In de omgeving van Mergelland en Zuid-Limburg liggen ook omvangrijke bevolkingscentra, zoals Aken en Luik met hun agglomeraties. Door deze bevolkingsomvang in de bovengenoemde gebieden is de potentiële vraag naar levensmiddelen groot. Tevens is deze consumptieve vraag kwaliteitsgericht, wat een belangrijk perspectief biedt voor Mergelland-produkten met een kwaliteitsimago. Produktdifferentiatie op basis van verschillende kwaliteitskenmerken (produktiegebied, -wijze en -keten) spreekt de (Mergellandse) consument aan.

5.1.2 Streekprodukt

Uit de theorie is bekend, dat streekprodukten onderscheidend in de markt kunnen zijn indien ze voldoen aan de volgende criteria:

1. het produkt moet een traditie hebben;
2. het produktieproces moet specifiek zijn;
3. de produktie moet plaatsvinden in een afgebakend gebied;
4. het produkt moet een plaats hebben in de lokale cultuur;
5. het produkt is geen merkartikel;
6. het produkt moet verhandelbaar zijn.

Daarnaast zijn er andere aspecten die in meer of mindere mate een rol spelen bij het onderscheidend vermogen van streekprodukten. Gedacht wordt aan aard van het gebied, cultuur, karakteristiek landschap, agrarische produktiestructuur en infrastructuur voor verwerking.

Hoe is dat nu voor Mergelland? Voor streekprodukten geldt onder andere dat de produkten de aard van het gebied en/of de culturele identiteit van het gebied onderstrepen. Tegen deze achtergrond zijn streekprodukten uit Mergelland uniek te noemen. De lössgronden, de plateaus met hellingen, de holle wegen, de grillig ingesneden rivieren in de dalen en de mergelgrotten zijn typische elementen die men elders in Nederland niet aantreft. Dit beeld wordt ondersteund door de bebouwing met de schilderachtige dorpjes en de monumentale boerderijen in en nabij de dorpskommen.

Voor streekprodukten is naast een karakteristiek landschap de agrarische produktiestructuur van belang. De agrarische produktie in Mergelland is voor

het overgrote deel verbonden aan plaatselijk grondgebruik. In vergelijking met de overige landbouwgebieden in Nederland is de landbouw in Mergelland extensiever. De omvang van de intensieve veehouderij is beperkt en er komen slechts weinig intensieve tuinbouwsectoren voor. Verder is er als gevolg van de beperkte rundveestapel in verhouding tot de oppervlakte grond geen mestoverschot. De samenstelling van de landbouwproduktie is de afgelopen decennia weinig veranderd. Hetzelfde geldt voor de bedrijfsstructuur met verhoudingsgewijs kleine maar ook veel gemengde bedrijven. Veel bedrijfshoofden zijn ouder dan vijftig. Een groot aantal van hen heeft een bedrijfsopvolger.

Tot slot is voor een streekprodukt de infrastructuur van de verwerking van belang. Mergelland beschikt nog over verwerkingsbedrijven die of het landschappelijke of het traditionele onderstrepen (watermolens, bierbrouwers, zelfslachtende en verwerkende slagers, enzovoort). De mogelijkheid van streekproduktie in combinatie met kleinschalige en ambachtelijke streekverwerking is bijzonder interessant voor de exclusiviteit van het produkt.

Concluderend kan gezegd worden dat het streekprodukt Mergelland over voldoende elementen beschikt zich te onderscheiden in het totale aanbod van levensmiddelen. *Mergelland en de omgeving van Mergelland bieden een voldoende basis voor een scala van Mergellandse produkten.*

Hoewel een afzonderlijk streekprodukt goed mogelijk is, wordt voor Mergelland de voorkeur gegeven aan een range van streekprodukten. Gezien de milieudoelstellingen voor Mergelland dient het economisch perspectief van alle agrarische produktietakken te worden verbeterd. Het aanbieden van een assortiment geeft namelijk een synergie-effect en drukt de kosten van onder andere promotie.

Het Mergellands streekprodukt moet een kwaliteitsprodukt zijn. Dit heeft consequenties voor de verkooplocatie. Om de exclusief karakter te onderstrepen zijn of de speciaalzaken of de boerderijwinkels de aangewezen verkoopplaatsen.

Om de exclusiviteit van het Mergellands streekprodukt te garanderen is een herkomstcontrole onontbeerlijk. De produkten die als "streekprodukt uit Mergelland" worden aangeboden moeten zonder problemen traceerbaar zijn.

De prijsstelling van de Mergellandse streekprodukten mag in bescheiden mate hoger zijn dan de vergelijkbare gangbare levensmiddelen. Twintig tot dertig procent meer is maximaal. Om de producenten ook een prijsniveau te garanderen is het van belang dat er een quotering van produktie en verwerking plaatsvindt.

5.1.3 Milieuvriendelijk

Het Mergellands streekprodukt moet van uitstekende kwaliteit zijn. De kwaliteit en met name de uiterlijke kwaliteit mag niet lager zijn dan een vergelijkbaar gangbaar produkt.

Het milieuvriendelijk geteeld zijn van een streekprodukt moet een geïntegreerd kwaliteitsaspect zijn, dus geen afzonderlijk begrip. Dit wil zeggen dat de streekprodukten met minimale belasting voor het gebied (stofkringlopen

binnen het gebied) en met minimale belasting voor de consument (milieuvriendelijk en dierwelzijn) geproduceerd moeten worden.

Biologisch geproduceerde streekprodukten moeten op voorhand niet worden afgewezen echter de verwerking en handel verwachten daarin (nog) geen meerwaarde ten opzichte van MBT- of AMK-geteelde produkten en zelfs niet voor gangbaar geteelde produkten. Ook de enkele geïnterviewde producenten zien voor de biologische teelt een te hoge drempel.

Naast de herkomstcontrole dient er een controle op produktiewijze plaats te vinden. Aansluiten bij bestaande controlestructuren ligt voor de hand (bijvoorbeeld controle van MBT-fruit en teelten volgens AMK-norm).

5.1.4 Ketenorganisatie

De ketenorganisatie moet aangestuurd worden via een "top"-organisatie. De toporganisatie is eigenaar van de streeknaam en vignet. De organisatie omschrijft het kader (quota, kwaliteit inclusief milieuvriendelijkheid) waarbinnen de streekprodukten uit Mergelland geproduceerd moeten worden. Enkele taken van deze toporganisatie zijn: contracten voorbereiden en beheren, beheer herkomstcontrole, coördinatie promotie, sanctiebevoegdheid, enzovoort. De toporganisatie vormt het aanspreekpunt voor beleidsinstanties en binnen de toporganisatie zijn de verschillende produktgerichte organisaties vertegenwoordigd.

De produktgerichte organisaties treden op als specifiek belanghebbende in de produktlijn, bijvoorbeeld een die het Mergellandse streekprodukt fruit beheert, een die het Mergellands streekprodukt brood beheert, enzovoort. De taak van deze organisaties is het vertalen van het algemene kader naar de produktie(wijze) van de specifieke Mergellandse streekprodukten.

De produktgerichte organisaties sluiten de contracten af met de schakels binnen de produktieketen. Door deze structuur van taken en verantwoordelijkheden is optimale afstemming van de produktie op de verwachte afzet mogelijk (quotering). De produktiegerichte organisatie heeft bijvoorbeeld als taak de produktierisico's tot een aanvaadbaar minimum te beperken door bijvoorbeeld rassenvariatie voor te staan. Andere aspecten die aan de orde moeten komen in produktieketenoverleg zijn te vinden in bijlage 6.

5.2 Produkten

Nadat de verschillende produkten op meerdere aspecten (onderscheidend vermogen voor de streek, milieuvriendelijke teeltwijze, afzetstructuur, enzovoort) zijn beoordeeld, heeft de volgende rangschikking plaatsgevonden:

- meest kansrijke streekprodukten: tarwe/brouwgerst/rogge, rundvlees en fruit;
- minder kansrijke streekprodukten: tafelaardappelen en uien;
- minst kansrijke streekprodukten: zuivel en opengrondsgroenten.

Voor fruit geldt dat de kans op succes afhankelijk is van de medewerking van een of meer coördinatiepunten in Mergelland. Het produkt suikerbieten

is in verband met nationale en onverhandelbare quoteringen geen interessant produkt om op kleine schaal te verwerken.

5.2.1 Baktarwe: introductie van broodvarianten

Algemeen

De tarwe is veruit de meest geteelde graansoort en deze geeft gemiddeld een opbrengst die van de kleigronden benadert. De tarwe wordt veelal bestemd voor de verwerking in het veevoeder. Slechts een klein deel vindt zijn weg via de graan- en meelhandel naar plaatselijke bakkers. De voorziening van de bakkerijen vindt voornamelijk plaats door van buiten het gebied afkomstige meelproducenten.

Streekprodukt

Binnen de ruime keuze van broodvarianten is er plaats voor een specifiek Mergelland-brood. De voorkeur hebben een of meer broodvarianten die zich door hun specifieke vorm en bereidingswijze nadrukkelijk onderscheiden. De verwachting is dat de aanvankelijk geringe omzet geleidelijk kan worden uitgebreid. Voor de levering van de ingrediënten aan de bakkers kan gebruik worden gemaakt van de bestaande bevoorradingsorganisatie.

Milieuvriendelijkheid

Naast de produktie volgens AMK-norm dient de produktiewijze te worden aangepast aan de gewenste specificaties voor de broodbereiding. De keuze van de tarwerassen, van de percelen, van de bezaaide oppervlakte, de oogst en bewaring dienen nadrukkelijk overeen te stemmen met de vereisten van een goede bakkwaliteit. De bereider van het tarwemeel voor de bakkers zal in dit keuze proces een centrale plaats in nemen.

Ketenorganisatie

Een directe verbinding tussen de telers, bloembereider en de bakkers is noodzakelijk in verband met de controle en ook om binnen de marges de telers voor hun inspanningen te belonen.

5.2.2 Brouwgerst: vliegende start

Algemeen

De omvangrijke brouwerij-activiteiten die deels stoelen op gebiedstradities bieden een belangrijke afzetmogelijkheid voor zomergerst. De teelt van deze gerst past zeer goed in de vruchtwisseling van de akkerbouw in Mergelland. Vanwege de lagere kilogramopbrengst werd tot voor kort weinig zomergerst geteeld.

Milieuvriendelijkheid

In overleg met de moutverwerker dienen de telers de produktievoorwaarden voor een milieuvriendelijk kader te bepalen.

Ketenorganisatie

Sinds de ombuiging van het EU-beleid is de teelt van brouwgerst in vergelijking met die van tarwe aantrekkelijker geworden. Echter de schaalgrootte waarop de vermouting van gerst plaatsvindt en de relatief kleine gerstproduktie van Mergelland vormen een knelpunt en vragen om doelmatige afstemming. Voor het overige zijn de voorwaarden vervuld voor het vormen van een keten die is gericht op het voortbrengen van een streekprodukt. Gezien de lokale en regionale behoefte aan bier kan de teelt van zomergerst een aanzienlijke uitbreiding verkrijgen.

5.2.3 Roggemeel: beperkte kansen

Algemeen

Voor de voorziening van de roggebroodbakkerijen wordt veelal meel gebruikt van buiten het onderzoeksgebied. Binnen de broodvarianten zijn er mogelijkheden om rogge uit het gebied te verwerken onder voorwaarde dat de rogge de gewenste bakwaardigheid heeft. Tot nu toe is hieraan nog weinig aandacht besteed. In Mergelland is een traditioneel verbruik van roggemeel aanwezig.

5.2.4 Rundvlees: basiskwaliteit aanwezig

Algemeen

Binnen de rundveehouderij van Mergelland heeft de zoogkoeienhouderij een belangrijke plaats. Door de oriëntatie op de produktie van kwaliteitsvlees is er een goede uitgangspositie. Op beperkte schaal wordt vlees van zoogrunderen door veehouders rechtstreeks aan consumenten verkocht. Het merendeel van de dieren wordt via de gangbare kanalen verhandeld.

Streekprodukt

De mogelijke margeopbouw bij het streekprodukt vlees (uit de zoogkoeienhouderij) kan een betere beloning voor de specifieke wijze van houden verkregen worden. Voorwaarde is dat het vlees verhandeld wordt via zo kort mogelijke lijnen.

Dit heeft tot gevolg dat de voorziening zich primair zal dienen te richten op speciaalzaken en ook op restaurants. Met name de verkoopmogelijkheden in horecasector kunnen een basis leveren voor verspreiding van de produkten in de wijdere omgeving.

Milieuvriendelijkheid

Voor het versterken van de positie van milieuvriendelijk vlees van Mergelland is het vormen van een overleggroep van veehouders noodzakelijk. In deze groep dienen afspraken te worden gemaakt over de produktiewijze en dient het overleg met afnemers in de handelssfeer te worden geopend.

5.2.5 Fruitsector: sleutelpositie

Algemeen

De recente introductie van de MBT-produktiewijze bij fruit vormt een goede uitgangssituatie voor de milieuvriendelijke produktie in het Mergelland. De veilingen kunnen een belangrijke basis voor het introduceren van kwaliteitsfruit. De huidige ongunstige prijsvorming bij fruit en de milieuvriendelijke produktiewijze op de fruitbedrijven vormen een uitdaging om een meerwaarde van het geteelde fruit aan de telers en aan de specifieke teeltwijze ten goede te laten komen.

Tafelfruit

De omvangrijke hoeveelheid aan huis verkocht fruit geeft aan dat de consumenten in het gebied gevoelig zijn voor de directe wijze van aanbieden. Van belang daarbij is dat de telers kunnen bewaren en sorteren.

Industriefruit

Binnen de hardfruitsector is er eveneens een afzet voor de stroopbereiding. Tot nu toe wordt daarvoor uitgesorteerd fruit al dan niet in combinatie met suikerbieten gebruikt. Vanuit de markt wordt eveneens gedacht om hiervoor speciaal geteeld fruit te gaan gebruiken. Uitgangspunt daarbij is de op biologische wijze verkregen produktie van hoogstambomen.

Ketenorganisatie

Bij de afzet van fruit en fruitprodukten kunnen de veilingen betrokken zijn. In de praktijk lijken veel van de huidige deelnemers in de produktie en afzet zonder omvangrijke aanpassingen aan de voorwaarden van Mergellandproduktie te kunnen voldoen.

5.2.6 Tafelaardappelen: ontwikkeling afhankelijk van telersinitiatief

Algemeen

De huidige teelt van consumptieaardappelen is vooral gericht op het leveren van aardappelen voor de verwerking tot aardappelprodukten. Een deel van de aardappelen wordt afgeleverd in kleinverpakking. In vergelijking met de

aardappelen van zand en kleigrond onderscheiden die van Mergelland zich door een grotere ruwschilligheid als gevolg van het kalkhoudend karakter van de ondergrond. Bij verwerking in de industrie is dit veel minder een probleem dan bij de verkoop als tafelaardappelen.

Milieuvriendelijkheid

Toch bieden de produktieomstandigheden op de akkerbouwbedrijven mogelijkheden om tafelaardappelen te telen. Van belang daarbij zijn de keuze van de rassen, van de percelen en van de teeltmaatregelen. Bij de keuze van de rassen en de teeltwijze zal de milieuvriendelijkheid een belangrijke rol dienen te spelen. Voor de introductie moet aangesloten worden bij de AMK-normen.

Ketenorganisatie

Het gebruik van de diensten van de telersbedrijven als de opslag en de bewerking tot aan het eindprodukt kunnen bijdragen tot een betere controle op de herkomst en dragen bij tot een zo hoog mogelijke beloning van de telers.

5.2.7 Melk en zuivelprodukten: een begin

Algemeen

De melkproduktie van de ruim 12.000 melkkoeien in Mergelland vormt een bestanddeel van de melkverwerking van de grootschalig internationaal operende zuivelafzetorganisatie. Binnen het produktiegebied zijn geen eigen zuivelbedrijven overgebleven en slechts enkele melkveehouders zijn sinds enkele jaren overgegaan op de bereiding van eigen zuivelprodukten. Bij de inrichting van de veehouderijbedrijven is de nadruk sterk gelegd op de schaalvergroting waarbij een zo goed mogelijke benutting van de aanwezige arbeid wordt verkregen. Slechts op bedrijven die de arbeid niet door uitbreiding van de produktieomvang beloond kunnen krijgen zal de boerderijzuivelbereiding belangstelling ondervinden.

Streekprodukt

De vraag bij handelsbedrijven naar de streekeigen produkten en de ervaringen van zuivelbereiders met de afzet via lokale afnemers duiden op een grotere marktruimte in het gebied dan waarin thans wordt voorzien. Daarbij gaat het tot nu toe niet over milieuvriendelijke zuivelprodukten.

Milieuvriendelijkheid

De mogelijkheden voor de fabrieksmatige bereiding van "milieuvriendelijke" zuivelprodukten hangen af van het ontwikkelingsbeleid binnen de zuivelverwerkingsorganisatie. Zowel vanuit de zuivelverwerkingsorganisatie als vanuit

de voorlichting is geen eenduidige omschrijving te geven van milieuvriendelijke produktiewijze van melk. Het dierwelzijnsaspect zal hier in ieder geval ook bij betrokken moeten worden.

Ketenorganisatie

De vergroting van het aanbod van boerderijzuivelprodukten stuit vooral op het ontbreken van kennis en ervaring bij de producenten en op voorzieningen op de bedrijven. Tegen de achtergrond van de gunstige melkprijzen voor "fabrieksmelk" moet voorts worden betwijfeld of er in het algemeen een sterke neiging is bij de veehouders om in de eigen arbeidsintensieve zuivelbereiding te investeren. In het algemeen zal de introductie van de boederijzuivel door veehouders in Mergelland afhankelijk zijn van de belangstelling en medewerking van de huidige melkverwerkende organisatie.

5.2.8 Opengrondsgroenten: belangrijk bij directe verkoop

Algemeen

In Mergelland is de teelt van opengrondsgroenten niet sterk ontwikkeld. Een groot deel van de oppervlakte bestaat uit witlofwortelen die op akkerbouwbedrijven worden geteeld. Verder teelt men diverse soorten kool en peen. Het gaat voornamelijk om bewaarbare produkten. De grondsoort en de produktieomstandigheden in Mergelland lenen zich beter voor de houdbare produkten dan die van de omgeving. De groenten worden verhandeld via de veilingen te Margraten en te Gronsveld/Grubbenvorst. Aanzienlijke delen van de produktie worden aan huis verkocht.

Streekprodukt

De uitbreiding van de groenteteelt kan de positie van de verkoop van regionale produkten versterken. Uien en groene asperges kunnen een aparte plaats innemen.

Milieuvriendelijkheid

Het leveren van een kwaliteitsprodukt groente met gebruik van weinig beschermingsmiddelen, met een uitgekiende bemesting en zonder beregeningsmogelijkheden stelt hoge eisen aan de deskundigheid van de bedrijfsvoering en aan de bedrijfsinrichting. Voor de teelt van uien bestaan AMK-normen.

5.2.9 Suikerbieten: vastgelegde verhoudingen

Algemeen

De suikerbieten vormen een zeer belangrijke inkomensbron van de akkerbouw. Als gevolg van de contingentering en de daarmee verbonden bietenprijs

wordt de bietenproduktie vrijwel geheel in de bedrijven van de Nederlandse suikerindustrie buiten het gebied verwerkt. In grote lijnen liggen de teelt en afzetvoorwaarden voor de bietenteelt daardoor vrijwel geheel vast.

In Mergelland zijn echter ook de enige Nederlandse fabrieken gevestigd die suikerbieten verwerken tot stroop, die al dan niet gemengd kan zijn met appelen en peren. Hun produkten worden in de wijdse omtrek in Nederland en Duitsland afgezet via de gebruikelijke handelskanalen. De benodigde bieten worden op contractbasis ingekocht bij telers in de omgeving van Mergelland. Daarbij vormen tarra en afwezigheid van verontreinigingen belangrijke keuzecriteria, terwijl de bietenprijs en de handelsrelaties van bepalende aard zijn voor de leverantie.

In de stroopfabrieken worden op zeer beperkte schaal ecologisch geteelde bieten verwerkt tot merkprodukten. De bieten worden daartoe verkregen van de gekwalificeerde bedrijven buiten Mergelland. De levering van ecologisch geteelde bieten ten behoeve van de hiervoor in Duitsland bestaande suikerindustrie stuit op bezwaren van logistieke en prijstechnische aard.

5.2.10 Conclusie

In figuur 5.1 wordt een samenvattend overzicht gegeven van de mogelijkheden die de diverse produkten bieden om vermarkt te kunnen worden als een milieuvriendelijk streekprodukt uit het Mergelland.

Produkt	Milieuvriendelijkheid	Criteria streekprodukten a)	Markt
- Baktarwe	++	-	+
- Brouwgerst	-	++	++
- Roggemeel	-	+	+/-
- Rundvlees	-	+	++
- Tafelfruit	+	++	+/-
- Industriefruit	++	+	+/-
- Tafelaardappelen	+	-	-
- Melk en zuivelprodukten	-	-	-
- Opengrondsgroenten	-	+/-	-
- Suikerbieten	-	-	-

Figuur 5.1 Beoordeling mogelijkheden diverse produkten
a) Zie hoofdstuk 2 en paragraaf 5.1.2.

6. VERVOLGACTIES

6.1 Algemene acties

Vanuit het beleid (provincie, Ministerie van VROM en LNV, overkoepelende organisatie) is het van belang de grenzen van het gebied af te bakenen waarbinnen grondstoffen voor streekprodukten geproduceerd kunnen worden. Een overweging hierbij kan zijn dat de produktie alleen plaats kan vinden in het omschreven ROM-gebied omdat de overheid specifiek iets wil doen voor dit gebied met zijn landbouw- en milieuproblemen. Dit kan betekenen dat in een begrensd gebied andere subsidieregelingen (bijvoorbeeld meerjarige ondersteuningssubsidies) gelden dan in een aansluitend gebied (bijvoorbeeld eenmalige startsubsidie). Een andere overweging kan zijn dat deelname buiten het ROM-gebied mogelijk is, mits men in staat is aan de produktie-eisen van de overkoepelende organisatie te voldoen. Mede in het kader van de milieudoelstelling kan het belangrijk zijn om grensgevallen afzonderlijk te beoordelen. Duidelijk is dat een goede afbakening van het produktiegebied de controle op streekprodukten vergemakkelijkt.

Het opzetten van een overkoepelende organisatie moet geïnitieerd worden door het landbouwbedrijfsleven. Het voordeel voor het bedrijfsleven is immers evident: men houdt een greep op de introductie van het streekprodukt, men is een aanspreekpunt voor de subsidie en men is in staat de continuïteit van het streekprodukt te garanderen. Probleem bij het ontwikkelen en introduceren van een streekprodukt is dat de betrokkenen van het eerste uur de meeste risico's dragen. Daarom moet dit wel beleidsmatig ondersteund worden. Deze ondersteuning kan op een aantal manieren plaatsvinden: aanloopsubsidies, administratieve ondersteuning, aanbieden van veldproeven (Wijnandsrade), marktonderzoek, promotiecampagne streekprodukt of intensieve producentenvoorlichting.

Als voorbeeld: de aanlooprisico's kunnen niet alleen door een toporganisatie gedragen worden. Op termijn kan men voor allerlei activiteiten wel een percentage van de verkoopprijs vragen, in het aanlooptraject moet men een beroep kunnen doen op een aanvangssubsidie.

Een ander voorbeeld: iemand zal concreet de regels moeten gaan omschrijven en een aanspreekpunt zijn voor subsidieverdeling. Veel zaken kunnen in het produktgerichte overleg worden voorbereid, echter de coördinatie en tevens de stuwende kracht moet uit de toporganisatie komen. Het voortdurend meedenken over de beleidsregels vanuit VROM, LNV en andere instanties is eveneens vereist. Te overwegen valt om een projectbegeleider aan te trekken die de functie van secretaris bij de toporganisatie vervult en die tevens aan overlegstructuren inhoud kan geven en een coördinatiepunt is voor de projectleiders bij de produktgerichte organisaties.

Voor het handhaven van een bepaald prijsniveau dienen de overkoepelende organisatie en de produktiegerichte organisaties vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. Deze organisaties hebben een taak naar de deelnemers om exclusiviteit van het produkt te handhaven. Een mogelijkheid is om door middel van toetredingsregels te zorgen dat nieuwe deelnemers aan de (kwaliteits)eisen voldoen. Dit waarborgt aan de ene kant de kwaliteit en aan de andere kant het geproduceerde quantum. De overkoepelende organisatie kan toetredingsregels stellen omdat zij eigenaar wordt van de streeknaam en het streekvignet, waar onder het Mergellands streekprodukt op de markt gebracht wordt.

Hoewel het raadzaam is met een enkel produkt als streekprodukt te beginnen, is ook dan een centrale organisatie vereist. Vanaf het begin zal immers behoefte zijn aan algemene kaders waarop de produktgerichte organisaties hun beleid kunnen formuleren.

Bij de voorbereiding van de introductie van streekprodukten is het van belang zo veel mogelijk aansluiting te vinden bij bestaande initiatieven.

Binnen de produktgerichte organisaties moet menskracht beschikbaar zijn om de kaders die aangegeven zijn door de overkoepelende organisatie te implementeren in de produktieketen. Verder dienen produktiespecifieke zaken nader omschreven te worden. Zie voor de onderwerpen die in een ketenoverleg aan de orde kunnen komen bijlage 6.

Om een maximaal onderscheidend vermogen te geven aan de Mergellandse streekprodukten is het van belang afwijkende maar traditioneel streekgebonden samenstellingen, vormen of recepturen te hanteren voor verwerkte produkten.

6.2 Kritische punten en produktspecifieke acties

Bij de introductie van het Mergellands streekprodukt zijn enkele kritische punten te formuleren waarop de *produktgerichte organisaties* zich moeten richten. Voor een geslaagde introductie van het Mergellandse streekprodukt is het van belang dat het produkt een bepaalde *exclusiviteit* behoud. Het is aan de organisaties om dit te bewaken.

Ook het *afstemmen van vraag en aanbod* is van cruciaal belang bij de introductie. De produktgerichte organisatie moet oplossingen bieden voor overproduktie en misoogsten. Groeit het aanbod mee met de vraag, dan moet tevens rekening gehouden worden met termijnen waarin gewassen tot produktie komen (meerjarige gewassen versus eenjarig gewassen).

In hetzelfde vlak ligt de toetreding van een extra handelaar of producent tot een produktieketen. Het vraag- en aanbodverhaal zal hierdoor opnieuw bekeken dienen te worden. De produktgerichte organisatie zal daarom beslissingen moeten nemen op het gebied van *quotabeleid*, bijvoorbeeld in de vorm van beperkte leveringen, aangepaste produktie, assortimentsbeperkingen of -uitbreidingen, enzovoort.

Een ander kritisch punt is dat de groei van produktie van grondstoffen bestemd voor de streekprodukten een aanloopfase kennen, een *ontwikkelingstraject*. Daarbij komen nog de wijzigingen in teeltmaatregelen. Ook dit vergt

aanpassing en extra tijd voor de producenten om de bedrijfsvoering aan te passen. Het kennen van een aanloopfase geldt ook voor de groei in de afzet oftewel het vergroten van het marktaandeel. Dit betekent voor de drie aandachtspunten (produktie, teeltwijze en afzet) drie verschillende ontwikkelingstrajecten die onderling afgestemd dienen te worden.

RELEVANTE LITERATUUR

Baillieux, P. en A. Scharpe (1994)
De biologische landbouw; Luxemburg, Bureau voor officiële publikatie der Europese Gemeenschappen

Beek, J.B. ter en A.A.M. Poelman (1994)
De Zeeuwse Vlegel en zijn consument; Wageningen, Wetenschapswinkel

Biemans, J.M. en M.J. Voskuilen (1994)
Perspectieven voor de landbouw in het Mergelland; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Mededeling 500

"La Region donne son gout à la France"; Parijs, Brochure van de Chambres d'Agriculture, 1995

Brul, P. (1994)
Perspectieven voor biologische landbouw in Mergelland; Utrecht, Agro Eco Consultancy

Campina Melkunie (1993)
De gevolgen voor de melkproduktie in het werkgebied van Campina Melkunie tot het jaar 2000 als gevolg van het milieu- en ruimtelijk ordeningsbeleid; Zaltbommel, Vereniging en Transport

Produkten van biologische herkomst (1992)
Verordening no 20 78 92; Brussel, EU, Europese publikatie L 215, p. 85

Beschermde oorsprong benaming en geografische aanduiding (BOGA) (1992)
(Omschreven zijn eigenschappen en kwaliteit van produkten in relatie tot de streek); Verordening no 20 81 92; Brussel, EU, Europese publikatie L 208 p1

Haas. W. de (1989)
Regionale verschillen in de landbouw in Zuid-Limburg; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 396

Hees, E, H. Renting en S. de Rooy (1994)
Naar lokale zelfregulering: samenwerking voor integratie van landbouw, natuur en milieu; Wageningen, Ceres

Telen met Perspectief, teeltstrategieën gericht op een duurzame akkerbouw (1994)
Kerngroep meerjarenplan gewasbescherming; Lelystad, IKC-AT

Meulen, H. van der
Stichting Lacune, mondelinge informatie

Meulenberg, M.T.G en H.N.J. Schifferstein (1993)
De consument van duurzame geproduceerde voedingsmiddelen in het jaar 2010; Wageningen, Landbouwuniversiteit Wageningen

Notitie Bijzondere Gebieden (1993)
Den Haag, Werkgroep biologische landbouw LNV

Paardekooper, E.J.L., L.J. Schuddeboom en E.H.M. Greuell (1992)
Voeding en consument; Utrecht

Pohlman, E. (1993)
Streeksgewijs produceren; een onderzoek naar perspectieven voor de produktie en afzet van Veenweidekaas in het Westelijk Veenweidegebied; Wageningen, Wetenschapswinkel, januari 1993

Verslag Landbouwontwikkeling Zuid-Limburg (1990)
Roermond, Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling; Werkgroep landbouwontwikkeling Zuid-Limburg

Schrijver, R.A.M. (1987)
De land- en tuinbouw in Mergelland- Oost; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 368

Schrijver, R.A.M. (1988)
De land en tuinbouw in Centraal Plateau; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 387

Jaarverslag 1993
Stichting Zeeuwse Vlegel; Goes

BIJLAGEN

Bijlage 1 De vragenlijst

1. Aard van het bedrijf
2. Wijze waarop de grondstoffen worden verworven
3. Ervaring met streek en milieuvriendelijke produkten
4. Mening over de ontwikkeling van Mergelland-produkten
5. Afzetmogelijkheden van Mergelland-produkten (afzetgebied, type consument, afzetkanaal
6. Voorwaarden (prijs, smaak, kwaliteit, uiterlijk) waaraan Mergelland-produkten moeten voldoen
7. Gewenste veranderingen in afzetsysteem
10. Voorzieningen ten behoeve van de herkenbaarheid
11. Uitvoering van controle op echtheid en milieuvriendelijkheid
12. Vergroting bekendheid Mergelland-produkten
13. Voor- en nadelen verbonden aan de introductie van Mergelland-produkten
14. Bereidheid deel te nemen in een van de Mergelland-produkten

Bijlage 2 Gehouden interviews

Om bij het bedrijfsleven informatie te verzamelen over de mogelijkheden voor een milieuvriendelijk streekprodukt "Mergelland" zijn 27 interviews gehouden. Deze waren, zoals in onderstaand overzicht is aangegeven, verdeeld over de verschillende typen bedrijven en de van belang zijnde produkten. De bezochte bedrijven zijn in nauw overleg met de begeleidingscommissie gekozen. Daarbij zijn de volgende criteria gehanteerd:

- het handels- of verwerkingsbedrijf is betrokken bij initiatieven voor streekprodukten en is bereid hierover met anderen van gedachten te wisselen;
- het handels- of verwerkingsbedrijf is van bovenregionale betekenis;
- indien het initiatief voor een streekprodukt tijdens dit onderzoek bij de agrarische producent lag, is deze benaderd.

Overzicht: Produkten en bedrijfstypen waarover informatie is verkregen uit interviews a)

	Huisverkopen	Verwerkend bedrijf	Groothandel/ veiling	Detailhandel
Fruit	1	3	6	1
Groente			4	1
Tarwe		2	3	1
Rogge		3	4	1
Brouwgerst		2	3	1
Consumptieaardappelen		1	2	1
Suikerbieten		1		
Zuivelprodukten	2	2		
Rundvlees	1	2	4	1

a) Doordat een aantal geïnterviewden meerdere functies heeft of meerdere relevante produkten verhandelt, is de sommatie van de in bovenstaande tabellen vermelde getallen groter dan het aantal geënquêteerde bedrijven.

Uit bovenstaand overzicht blijkt, dat voor alle relevante bedrijven en produkten informatie is verkregen, zij het dat de informatie slechts gebruikt kan worden in indicatieve zin. De omvang van de steekproef was te klein om echt harde uitspraken over prijzen, kosten en marktomvang te doen. Dit was ook niet de bedoeling van het onderzoek.

Bijlage 3 Milieuvriendelijke landbouwsystemen

Gangbare landbouw

De gangbare landbouwmethode wordt gekenmerkt door het streven naar het behalen van een maximale rentabiliteit. Dit betekent dat op bedrijfsniveau de produktiefactoren economisch optimaal worden benut. In concreto wordt gestreefd naar:
- economisch optimale stikstofgiften;
- fosfaat- en kaliumgiften afgestemd op de streefgetallen voor bodemvruchtbaarheid;
- kunstmest als sturingsmechanisme;
- preventieve gezondheidszorg voor dier en gewas.

Geïntegreerde landbouw

Bij deze landbouwmethode wordt bewust geen of een zo klein mogelijk gebruik gemaakt van kunstmest en chemische gewasbeschermingsmiddelen. Bij de dierlijke produktie wordt bovendien expliciet rekening gehouden met het dierlijk welzijn. In concreto betekent dit:
- het aftoppen van stikstofgiften;
- het zoveel mogelijk gebruik maken van dierlijke mest;
- zo weinig mogelijk kunstmest toepassen;
- zo laag mogelijke emissies naar lucht en water;
- uitsluitend curatieve inzet van beschermingsmiddelen.

Akkerbouw

Voor de akkerbouw is dit als volgt verder uitgewerkt:
Het doel van de geïntegreerde akkerbouw is te komen tot een minimaal gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen (volgens de reductiedoelstellingen van het MJP-G, akkerbouw 2000) en meststoffen (volgens de reductiedoelstelling van het NMP). Randvoorwaarden daarbij zijn het telen van een kwaliteitsprodukt en het handhaven van het economisch rendement. De veranderingen in de bedrijfsvoering na omschakeling hebben voornamelijk betrekking op de bijstelling van het bouwplan, de gewasbescherming en de bemesting. In de geïntegreerde bedrijfsvoering vormt een optimale bedrijfshygiëne en gezonde vruchtwisseling de basis voor het behoud van de bodemvruchtbaarheid en het voorkomen van bodemgebonden ziekten en plagen en onkruiden. Bij de bestrijding van ziekten en plagen zijn de teelt van resistente en tolerante rassen, een matige stikstofbemesting en de keuze voor middelen met minder milieurisico's of de inzet van natuurlijke vijanden de ingrediënten voor een geïntegreerde aanpak. Waarnemingen in het veld, het toepassen van schadedrempels en lage doseringstechnieken dragen eveneens bij aan de vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Bij de onkruidbestrijding wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van mechanische onkruidbestrijding. Bij de bemesting wordt gestreefd naar een goed opbrengstniveau van een kwalitatief hoogwaardig produkt en naar een minimale ophoping of uitspoeling van de nutriënten stikstof, fosfaat en kali. De inzet van de nutrienten wordt afgestemd op de situatie per afzonderlijk perceel.

De geïntegreerde akkerbouw biedt in praktijk voldoende perspectief om met behoud van rentabiliteit de gewenste milieudoelstellingen, *met name voor het bestrij-*

dingsmiddelengebruik, te realiseren. Voor de volgende gewassen zijn inmiddels in de praktijk teeltstrategieën gericht op een duurzame akkerbouw ontwikkeld: aardappelen, suikerbieten, wintertarwe, maïs, graszaad, zomergerst, zaaiuien, witlof en winterpeen.

De toepassing van de principes van geïntegreerde landbouw in Zuid-Limburg maakt vanwege de bodemgesteldheid (löss, slempgevoeligheid, bodemerosie) een weloverwogen bedrijfsstrategie noodzakelijk. Het terugdringen van chemische bestrijdingsmiddelen betreft drie categorieën: fungiciden, insecticiden en herbiciden. Deze laatste groep is in Zuid-Limburg problematisch in verband met het erosiegevaar bij mechanische onkruidbestrijding (afhankelijk van hellingshoek en soort gewas). Vermindering van het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen is niet alleen aantrekkelijk uit oogpunt van milieuzorg maar leidt ook tot kostenbesparing. Deze compenseren de lagere opbrengsten. Terugdringen van het gebruik van stikstof door afstemming van de stikstofgift op de behoefte van de plant leidt tot afname van de ziektegevoeligheid, wat weer leidt tot een geringer gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Momenteel is er in Zuid-Limburg een demo-bedrijf geïntegreerde akkerbouw gevestigd.

Melkveehouderij

De geïntegreerde (melk)veehouderij richt zich met name op het vergaand terugdringen van de mineraalverliezen binnen een zo rendabel mogelijk bedrijfssysteem voor grondgebonden melkveehouderij. Het MNP (derde fase mestbeleid) en het Meerjarenplan Gewasbescherming vormen de basis voor het formuleren van de stringentere milieunormen in de melkveehouderij. In de bedrijfsvoering gaat het er om een optimale mix van economisch resultaat en milieuprestatie te behalen.

Het beste voorbeeld van geïntegreerde melkveehouderijbedrijven zijn momenteel de MDM-bedrijven (Management op Duurzame Melkveehouderijbedrijven) in Nederland. In dit project ligt de nadruk op het verbeteren van de mineraalbenutting teneinde te komen tot een meer duurzame melkveehouderij. De gewijzigde bedrijfsvoering heeft echter ook invloed op andere terreinen zoals diergezondheid en bodemvruchtbaarheid.

In concreto richt een MDM-bedrijf zich op de volgende aspecten:

- verlaging van het N-overschot in de mineralenboekhouding;
- optimalisatie van het gebruik van dierlijke mest door een betere verdeling over bouwland en grasland; toepassen van stikstofbemesting op basis van de bodemvoorraad stikstof en het stimuleren van het gebruik van groenbemesters. Voorts wordt ernaar gestreefd de dierlijke mest optimaal over het perceel te verdelen,
- afstemmen van de diervoeding op de behoefte. Dit betekent dat de werkelijke ruwvoeropname wordt gebruikt als basis voor de rantsoenberekening en dat krachtvoersoort en -gift worden geoptimaliseerd;
- bij de keuze van gewasbeschermingsmiddelen speelt het milieu-effect een rol;
- toepassen van mechanische onkruidbestrijding en rijbespuiting.

Er is thans in Zuid-Limburg een geïntegreerd demo-melkveehouderijbedrijf: MDM-bedrijf Huntjes.

Tuinbouw

De geïntegreerde fruitteelt richt zich op het rendabel produceren van kwaliteitsfruit met behulp van duurzame produktiemethodes. Dit houdt in minimalisering van ongewenste neveneffecten en van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en het inachtneming van het milieu en het welzijn van de mens. In 1994 zijn er op Europees niveau globale richtlijnen opgesteld voor de geïntegreerde produktie van hard fruit. De volgende onderwerpen komen daarin aan bod: managementtraining fruitte-

ler, omgevingsbeheerselementen, nieuwe boomgaarden, bodembeheer, onkruidbestrijding, irrigatie, snoeien, gewasbescherming, oogst en opslag, fruitkwaliteit, bewaringsmaatregelen en controle, certificatie en keurmerk. Deze globale richtlijnen zullen op nationaal en regionaal niveau veel gedetailleerder uitgewerkt moeten worden.

Wat de mogelijkheden voor geïntegreerde fruitteelt in Zuid-Limburg betreft kan het volgende worden opgemerkt. Het meststoffengebruik in Zuid-Limburg is reeds vrij laag, waardoor uitspoeling in het grondwater en een verhoogde ziektedruk binnen het gewas worden vermeden. In Zuid-Limburg is ook geen sprake van grondontsmetting in de fruitteelt. Door de lage grondwaterstand komt weinig "kanker" in de fruitteelt voor. Boomgerichte bespuitingen blijken perspectiefvol om de hoeveelheid chemische bestrijdingsmiddelen terug te dringen. Kortom de Zuidlimburgse fruitteelt is structureel minder afhankelijk is van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen dan elders. De doelstelling van het MJP-G ten aanzien van de emissies zullen in de fruitteelt goed haalbaar zijn. Specifieke problemen rond de geïntegreerde bestrijding liggen vooral op het vlak van de grondwaterbeschermingsgebieden, 46% van het fruitteeltareaal ligt in deze gebieden. Een chemisch middel dat de biologische vijanden van ziekteveroorzakers (wantsen, spint en mijt) spaart, mag in deze gebieden niet gebruikt worden.

Biologische landbouw

Biologische landbouw is een wettelijk deponeerde verzamelnaam voor de ecologische en biologisch-dynamische landbouwmethode.

De ecologische landbouwmethode houdt rekening met de samenhang tussen planten, dieren en mensen. Deze samenhang probeert men zo min mogelijk te verstoren. De teeltmaatregelen zijn afgestemd op het in stand houden van natuur en milieu. In concreto gaat het om:

- lage energie-input;
- stoffenkringloop;
- stikstofinput via vlinderbloemigen;
- relatief meer gebruik van direct opneembare voedingsstoffen, zoals die uit drijfmest;
- veel aandacht voor dierwelzijn.

De biologisch-dynamische landbouwmethode is levensbeschouwelijk georiënteerd. Uitgangspunten zijn de samenhang tussen aarde, kosmos, mens en samenleving en de verantwoordelijkheid van de mens daarin. Vruchtwisselingsschema's en een zaaikalender gebaseerd op de stand van de maan in de dierenriem scheppen een optimaal groeiklimaat. Verder gebruikt de bd-landbouw kruidenpreparaten die de plantengroei moeten verbeteren en werkt men bij voorkeur met gemengde bedrijfsvormen, zodat dieren voer van eigen bodem en de bodem mest van eigen dieren krijgt. In concreto:

- kosmische en metafysische uitgangspunten;
- lage energie-input;
- stoffenkringloop;
- stikstofinput via vlinderbloemigen;
- weinig direct opneembare voedingsstoffen.

Het opvallendste verschil tussen geïntegreerde landbouw en biologische en gangbare landbouw is dat de laatste twee duidelijke normen kennen waaraan de landbouw moet voldoen. Bij geïntegreerde landbouw is dit niet zo, daar wordt meer gewerkt met streefcijfers. Natuurlijk zijn de doelstellingen achter de "harde normen" van de gangba-

re en biologische landbouw totaal verschillend. De gangbare landbouw heeft de maximale rentabiliteit als doelstelling en de biologische landbouw heeft als doelstelling een optimale bedrijfsrentabiliteit met behoud van de kringloop.

Het bedrijven van geïntegreerde of biologische landbouw vraagt een grote mate van vakmanschap. Een vakmanschap dat vaak alleen te verwerven is door praktijkervaring. Het omschakelen naar geïntegreerde of biologische landbouw betekent voor de bedrijfsvoering een bijstelling van het bedrijfsplan (bouwplan, graslandbeheer, GVE) en veranderingen in gewasbescherming en bemesting.

Conclusie

Gezien de milieu-eisen van de provincie geniet het stimuleren van de gangbare landbouw, ondanks aanpassingen in de bedrijfsvoering om te komen tot minder milieubelastende handelingen, niet meer de hoogste prioriteit. Wel heeft in sommige gebieden (plateaus) de landbouw het primaat, maar ze zal in de toekomst geconfronteerd worden met strenge milieu-eisen (bijvoorbeeld maximale uitspoelingen van 25 mg/l N per hectare). In dit kader is het goed te discussiëren over een milieuvriendelijke landbouw. Het is van groot belang, niet op de laatste plaats voor de agrariërs zelf, de term milieuvriendelijke landbouw te definiëren. Bij voorkeur kwantitatief zodat bedrijfsvoeringen daadwerkelijk aangepast kunnen worden. Maar indien nodig met streefnormen of kwalitatieve omschrijvingen (minder, verkleinen, enzovoort).

Biologische landbouw biedt de agrariërs veel duidelijkheid waar het met de bedrijfsvoering naar toe moet gaan. De bedrijfsvoering zal ingrijpend omgevormd moeten worden. Omschakelingssubsidies en voorlichting zijn aanwezig. Verwerking en afzet zijn knelpunten, wel doen de produkten een meerprijs. Het controlesysteem (Skall) geeft bovendien produktgaranties.

Geïntegreerde landbouw kent nog veel onzekerheden. Een duidelijke invulling van de te behalen normen is niet voorhanden. Voor de akkerbouw zijn inmiddels gedeeltelijke teelt- en/of bedrijfsstrategieën voorhanden. Aangesloten zou kunnen worden bij eisen van de agro Milieukeur. De omschakeling wordt ondersteund door voorlichting, maar vergt evenals biologische landbouw een totale nieuwe aanpak van de bedrijfsvoering. Verwerking en afzet van de produkten lopen nog mee in het gangbare circuit. Het is dan ook zeer de vraag of de hogere kosten door hogere marktprijzen worden gedekt. Op den duur zal het onderscheidend vermogen van geïntegreerde produkten minder worden. Verwacht wordt, dat de totale landbouwproduktie een duurzamer karakter zal krijgen.

Mogelijk is slechts een beperkte groep agrariërs geïnteresseerd in het veranderen van de bedrijfsvoering. Het produceren van geïntegreerde of biologische produkten staat of valt echter met de innovativiteit van de agrariërs in het gebied Mergelland. Belangrijk is, dat voldoende groot quantum geproduceerd kan worden om de interesse van verwerkers en handel te wekken.

Bijlage 4 Beschermde geografische of herkomstbenamingen

Inleiding

De produktie en distributie van landbouwprodukten en levensmiddelen neemt in de economie van de Gemeenschap een belangrijke plaats in. In het kader van de heroriëntering van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid wordt de diversificatie van landbouwprodukten bevorderd. Op deze manier hoopt men beter tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar produkten met specifieke kenmerken en variatie. Vooral voor gebieden die in ontwikkeling achterblijven kan dit een ingang zijn om het inkomen van de landbouwers te verbeteren en te voorkomen dat de landbouw in deze gebieden afneemt.

In de afgelopen jaren is geconstateerd dat steeds meer consumenten voor voedingsmiddelen kwaliteit prevaleren boven prijs en kwantiteit. Dit heeft geleid tot een grotere vraag naar meer specifieke produkten van hoge kwaliteit, zoals bijvoorbeeld streekprodukten. Om het produkt te herkennen in de winkel en als garantie voor de echtheid, dient de streeknaam dan wel op het produkt te worden vermeld.

In sommige EU-landen is een vorm van herkomst- of geografische aanduiding al langer bekend. Daar heeft het gebruik van deze benamingen geleid tot tevredenheid van de producenten die in ruil voor een reële kwaliteitsverbetering een betere prijs ontvingen én tot tevredenheid van consumenten die een kwalitatief hoogstaand produkt kopen met garanties ten aanzien van produktiemethode en oorsprong.

In 1992 is binnen de EU een verordening afgekondigd inzake de bescherming van geografische aanduidingen en herkomstbenamingen van landbouwprodukten en levensmiddelen.

Voorwaarden

De verordening geldt slechts voor landbouwprodukten en levensmiddelen, exclusief wijn en gedistilleerd, waarvoor er een verband bestaat tussen de kenmerken van het produkt en de geografische oorsprong ervan. In de praktijk blijkt de verordening op twee niveaus bescherming te bieden, namelijk voor erkende geografische aanduidingen en herkomstbenamingen. De levensmiddelen die hieronder vallen moeten voldoen aan de eisen die in het produktdossier gesteld worden. Verder worden de beschermde aanduidingen geregistreerd om de informatie naar het bedrijfsleven en de consument te kunnen waarborgen. Ook zijn er procedures ontwikkeld om het produktdossier zonodig te kunnen aanpassen.

De verordening verstaat onder:

- "herkomstbenaming": de naam van een streek, van een bepaalde plaats of, in uitzonderlijke gevallen van een land, die wordt gebruikt in de benaming van een landbouwprodukt of levensmiddel:
- dat afkomstig is uit die streek, die bepaalde plaats of dat land en
- waarvan de kwaliteit of de kenmerken hoofdzakelijk of uitsluitend aan het geografisch milieu zijn toe te schrijven en waarvan de produktie, de verwerking en de bereiding in het geografisch gebied geschieden.

- "geografische aanduiding": de naam van een streek, van een bepaalde plaats of, in uitzonderlijke gevallen van een land, die wordt gebruikt in de benaming van een landbouwprodukt of een levensmiddel:
- dat afkomstig is uit die streek, die bepaalde plaats of dat land en
- waarvan een bepaalde hoedanigheid, de faam of een ander kenmerk aan deze geografische oorsprong kan worden toegeschreven en waarvan de produktie en/of de verwerking en/of de bereiding in het bepaalde geografische gebied geschieden.

Binnen de definiëring van herkomstbenamingen zijn enkele uitzonderingen mogelijk zoals traditionele benamingen: indien grondstoffen komen uit een gebied groter dan het gestelde verwerkingsgebied (hieronder vallen alleen levende dieren, vlees en melk). Benamingen die soortnamen zijn geworden kunnen niet worden geregistreerd (bijvoorbeeld Goudse kaas).

Om voor beschermde herkomstbenamingen (BHB) of een beschermde geografische aanduiding (BGA) in aanmerking te komen, moet het produkt overeenstemmen met het produktdossier. Het produktdossier omvat:

- de naam van het landbouwprodukt of het levensmiddel, inclusief de herkomstbenaming of de geografische aanduiding;
- de beschrijving van het landbouwprodukt of het levensmiddel, inclusief indien nodig een beschrijving van de grondstoffen en de belangrijkste fysische, chemische, microbiologische en/of andere kenmerken van het produkt en/of levensmiddel;
- de afbakening van het geografische gebied;
- de gegevens waaruit blijkt dat het landbouwprodukt of levensmiddel afkomstig is uit het geografisch gebied zoals in de voorwaarden voor de beschermde benaming is aangegeven;
- de beschrijving van de werkwijze voor het verkregen produkt, en indien nodig de authentieke en onveranderlijke plaatselijke werkwijzen;
- de gegevens die het verband bewijzen met het geografisch milieu of de geografische oorsprong;
- de verwijzingen naar een controlestructuur;
- de specifieke gegevens inzake etikettering die verband houden met de vermelding "BHB" of "BGA", of een gelijkwaardige nationale vermelding;
- eventuele andere eisen waaraan in nationaal of EU-verband moet worden voldaan.

Aanvraagprocedure

Een aanvraag voor beschermde benaming kan worden ingediend door elke groepering/organisatie, ongeacht de rechtsvorm of samenstelling ervan, die betrokken is bij het produceren en/of verwerken van het landbouwprodukt of het levensmiddel. Indien de benaming voor bescherming in aanmerking komt wordt het bijgeschreven in een "register voor beschermde herkomstbenamingen en beschermde geografische aanduidingen" dat tevens de namen van de betrokken groeperingen en controle-instanties bevat. Verder wordt de erkenning gepubliceerd in het publikatieblad van de EU.

De controle op de landbouwprodukten en levensmiddelen die vallen onder de beschermde aanduidingen heeft plaats op nationaal niveau. De hieraan verbonden kosten zijn voor rekening van de producenten die de beschermde benamingen gebruiken.

De registreerde benamingen zijn beschermd tegen:
- elk gebruik van de benaming voor produkten die niet onder de registratie vallen, voor zover deze produkten wel vergelijkbaar zijn en zover blijkt dat bij gebruik van de beschermde benaming wordt geprofiteerd van de opgebouwde reputatie;
- elk misbruik, elke nabootsing of voorstelling;
- elke andere valse of misleidende aanduiding met betrekking tot herkomst, aard of andere zaken op het produkt, verpakking, reclamemateriaal, enzovoort;
- elke andere praktijk die het publiek ten aanzien van de werkelijke herkomst van het produkt kan misleiden.

Stand van zaken in Nederland

Het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten is door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aangewezen om de verordening uit te voeren en de aanvragen te coördineren.

Gedurende een half jaar na het publiceren van de verordening bestond de mogelijkheid om een aanvraag in te dienen voor produkten die op nationaal niveau al erkend waren op basis van "streekeigen kwaliteiten". Deze zouden via een verkorte procedure worden afgewikkeld. De EU-commissie die bij de erkenning betrokken is, heeft 1.300 aanmeldingen gekregen, waaronder 4 uit Nederland, namelijk voor:
- Opperdoezer Ronde (aardappel);
- Boeren Leidse met sleutels (kaas);
- Noordhollandse Goudse (kaas);
- Noordhollandse Edammer (kaas).

Geen van de produkten is inmiddels al erkend. Momenteel lopen er vanuit Nederland geen andere formele aanvragen.

Door de EU-commissie is een wetenschappelijk adviesorgaan ingesteld die haar moet adviseren over invulling van definities, kernbegrippen, enzovoort. De eerste erkenningen worden met een jaar verwacht. Hoe bepaalde zaken zoals "faam" worden geïnterpreteerd is nog onduidelijk. Hetzelfde geldt voor interpretatie van grensgevallen. De erkenningsprocedure duurt ruim anderhalf jaar vanaf het moment van aanvraag. Indien er bezwaarschriften worden ingediend wordt de periode nog langer. Voor elk produkt moet de erkenning afzonderlijk worden aangevraagd. Produktlijnen kunnen niet erkend worden.

Het is belangrijk aan het streekprodukt ook kwaliteitseisen te verbinden en die ook expliciet in het produktdossier op te nemen. Hoe groter het onderscheidend vermogen van een produkt, hoe groter de kans op erkenning en hoe groter de kans dat de te verrichten investeringen in de markt terugbetaald worden. De kwaliteiteisen zijn ook in het belang van de deelnemers omdat anders iedere in de streek wonende agrariër een in kwalitatief opzicht afwijkend produkt onder de erkende produktnaam op de markt kan brengen. De kwaliteitseisen kunnen betrekking hebben op het milieuvriendelijk karakter van de produktie. Deze eisen zullen bij de aanvraag in het produktdossier moeten staan.

De controles worden uitgevoerd door de private in de landbouwkwaliteitswet genoemde organisaties: COKZ (zuivel), CPE (pluimvee en eieren), St. Vleeswarencontrole (vlees en vleeswaren), KCB (aardappelen, groente en fruit) en RVV (restprodukten). Skall (biologische controle) wordt in deze verordening niet als controle-instelling erkend, wel kan de RVV taken aan Skall delegeren. Over het algemeen zal de controle plaatsvinden in de produktiefase (primaire produktie en verwerking). Wel wordt momenteel gedacht aan controles op groothandels- en detailhandelsniveau om naast de nationale

ook de geïmporteerde beschermde produkten te kunnen controleren. Waarschijnlijk zal deze controle uitgevoerd moeten worden door de Keuringsdienst van Waren en de AID. De zuivelsector lijkt de meest interessante sector om een aanvraag in te dienen omdat zuivel (melk, kaas, boter) van begin tot eind wordt gecontroleerd. Het HPA beschikt over informatie met betrekking tot de globale keuringskosten voor erkende produkten.

Conclusie

De EU-verordening biedt de agrariërs en de agribusiness in Mergelland de mogelijkheid geografisch gebonden kwaliteitsprodukten te beschermen binnen de EU. Voor erkenning is een duidelijk onderscheidend vermogen absoluut noodzakelijk. De periode tot erkenning duurt minimaal ruim een jaar. Zuivelprodukten lijken in deze de meest interessante produkten omdat het huidige keuringssysteem voldoet aan de EU-eisen en dus vrijwel geen extra kosten met zich meebrengt.

Voor erkenning komen produkten in aanmerking waarvan de kwaliteit is te garanderen en die toekomst, dat wil zeggen een lange levenscyclus, hebben. Ook dienen er continuïteitswaarborgen gegeven te worden. Milieuvriendelijk produceren mits in detail gedefinieerd kan een maatstaf voor kwaliteit zijn. Biologische landbouwprodukten hebben al een erkende omschrijving (EU-verordening 208092). Bij geïntegreerde produkten moet dit allemaal nog gebeuren. Daarbij dient bedacht te worden, dat gefaseerde normering niet gaat, omdat bij elke afwijking van de eerder beschreven produktiewijze de erkenning opnieuw aangevraagd moet worden.

Bijlage 5 Prijzen van gangbare en biologische produkten

Granen (f/kg)

Tarwe per kilogram	Gangbare landbouw	Biologische landbouw
Telersprijs	0,41	0,70
- opslag	0,0175	
- transport	0,0175	0,0175
Inkoopprijs verwerker	0,45	0,72
Verwerkingskosten:		
- schonen en opslag	0,15	0,30
- maalloon	0,15	0,15
Verkoopprijs 700 gram	0,75	1,17
Groothandelsmarge	30%	30%
Detailhandelsprijs	1,00	1,78
Detailhandelsmarge	30%	25%
Consumentenprijs per kilo meel	1,85	3,18
Volkorenbrood		
Inkoopprijs bakkerij van 560 g meel	0,90	1,20
Bruto verwerkingsmarge	20%	20%
- verpakking brood	0,09	
- gist e.a. grondstoffen		
- verwerking	1,40	1,44
- transport		
Verkoopprijs bakkerij	2,30	2,73
Detailhandelsmarge	20%	20%
Consumentenprijs brood	2,76	3,30
Biologische roggemeel (1 kilo)		
Groothandelsprijs	2,15	
Marge	25%	
Detailhandelsprijs	2,70	
Marge	26%	
Advies consumentenprijs	3,43	

Aardappelen (f/kg)

Aardappelen per kilogram	Gangbare landbouw	Biologische landbouw
Telersprijs	0,18	0,40
Verwerking		
- transport	0,01	0,03
- opslag en verwerking	0,042	0,05
- sortering	0,02	0,02
- transport	pm	pm
- controle		0,08
Verkoopprijs verwerker	0,33	0,58
Groothandelsmarge	15%	15%
Verkoopprijs groothand.	0,38	0,66
Detailhandelsmarge	20%	15%
Consumentenprijs	0,46	0,76

Consumptiemelk

Melk per liter	Gangbare landbouw	Biologische landbouw
Basisprijs	0,78	1,00
Verwerkingskosten:		
- transport	0,02	0,07
- verwerking in basis-prijs	0,34	0,40
Verkoopprijs verwerker	1,03	1,24
Groothandelsmarge		25%
Verkoopprijs		1,55
Detailhandelsmarge	15%	25%
Consumentenprijs	1,17	1,94

Rundvlees

Rundvlees per kilogram	Gangbare landbouw a)	Biologische landbouw b)
Notering aan de haak	7,19	
Verwerkingswaarde		
Marge slachterij		
Verkoopprijsslachterij		
Groothandelsmarge		
Verkoopprijs groothandel	8,12	
Detailhandelsmarge		30%
Consumentenprijs	17,00	21,80

a) PVV, 1992; b) Geen cijfers beschikbaar.

Bijlage 6 Punten voor ketenoverleg

Schematisch dienen per keten de volgende zaken te worden overeengekomen:

Algemeen	de doelstelling en motivatie; de organisatievorm; de mogelijke overlegpartners; de omschrijving van de algemene milieuvoorwaarden; de nadere eisen omtrent de streekgebondenheid.
Produktie	de rassen of variëteiten; de te produceren hoeveelheden; de voorvrucht; de bemestingsnormen; het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen; het gebruik van geneesmiddelen in de veehouderij; de wijze van houden van dieren; het gebruik van voedermiddelen; regels met betrekking tot de oogst en bewaring van de produkten; de classificatiewijze; de wijze van aflevering.
Begeleiding	de perceelcartering en de aanduiding te velde; de controlecriteria en de -bevoegdheid; het toezicht.
Afzet	met wie wordt een verbintenis aangegaan; wat zijn de afleveringsregels en -voorwaarden; de wijze van voorbewerking; wat zijn de afnamevoorwaarden; op welke wijze wordt de prijs in de verschillende stadia bepaald.
Promotie	wie verzorgt de promotie; wat wordt door de verschillende geledingen bijgedragen aan de promotie.